

# SLOVENSKÁ HISTORIOGRAFIA, VÝSKUM DEJÍN MAĎARSKEJ MENŠINY PO ROKU 1945 A JEHO NORMALIZAČNÉ MODIFIKÁCIE (1968 – 1989)<sup>1</sup>

ŠTEFAN ŠUTAJ – JANA ŠUTAJOVÁ

ŠUTAJ, Štefan – ŠUTAJOVÁ, Jana. Slovak Historiography and Research on the History of the Hungarian Minority after 1945: Modifications during the Normalisation Period (1968–1989). *Historický časopis*, 2026, 74, 3, pp. 629–660, Bratislava.

This study analyses research on the history of the Hungarian minority within the context of Slovak historiography during the period of normalization (1968–1989). It focuses on the transformation of reformist concepts from the 1960s and their subsequent modification within the conditions of an ideologically controlled academic environment. The study examines the interconnection between Slovak historiography, minority issues, and the political context of normalization, while also paying attention to the reform period prior to 1969. The starting point is an evaluation of historiographical output on the issue of the Hungarian minority, with an emphasis on the period after 1945.

The focus of the study lies in analysing the impacts of normalization on Slovak historical science and on minority research, including institutional recodification, ideological foundations, and personnel changes.

It devotes particular attention to the generational stratification of the historical community and the adaptation strategies of historians under the communist regime. The study also identifies an internal periodization of the development of Slovak historiography—from the aftermath of the reforms, through the stagnation of the 1970s, to the gradual revival of historical scholarship in the second half of the 1980s.

In the conclusion, the authors assess the post-normalization effect in Slovak historical scholarship and highlight both the continuity and discontinuity of research approaches. Drawing on a critical analysis of both contemporary and current scholarly literature, they offer a synthesizing perspective on papers concerning the Hungarian minority after 1945 within the context of Slovak normalization historiography.

Keywords: Hungarian Minority. Normalization. Slovak Historiography.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.3.9>

---

1 Práca je výsledkom projektu VEGA č. 1/0645/25 *Inštrumentalizácia historických udalostí ako predmet rekodifikačných schém v politickej a propagandistickej praxi na Slovensku po roku 1989 (vybrané aspekty etnických vzťahov)*.

## 1 Slovenská historiografia, maďarská menšina a normalizácia

Problematika maďarskej menšiny na Slovensku v slovenskej historiografii, ale aj v ďalších spoločenskovedných disciplínach, je aj v súčasnosti predmetom diskusií, ktoré hýbu slovenskou spoločnosťou. Problematickosť týchto otázok zvyrazňuje aj rozdielna interpretácia dejín slovenskou, českou a maďarskou historiografiou. Intenzívne sa problematika maďarskej menšiny a jej povojnového osudu objavila aj v reformných rokoch československého (čsl.) predjaria a v rokoch normalizácie.

Ak píšeme o marxisticko-leninskej metóde v sledovanom období, píšeme o podobe marxizmu-leninizmu uplatňovanej v slovenskej prorežimovej historiografii, ktorá čerpala zo sovietskych vzorov. Jej dominantnou črtou bol triedny prístup, kumulovaný do nepriateľského pohľadu na vykorisťovateľskú triedu – buržoáziu, opierajúci sa o triedy, triedny boj a vedúcu úlohu komunistickej strany. Tieto segmenty boli považované za kritérium objektívnosti a pravdivosti vedeckých výstupov. Ideologický konštrukt marxizmus-leninizmus sa využíval ako jediná metóda pre interpretáciu dejín a mal deklarovať prevzatie Marxovho dedičstva Leninom.<sup>2</sup>

Práce vydávané v sledovanom období (s výnimkou prác disidentov a v emigrácii) boli písané väčšinou marxisticko-leninskou metódou. Ich autori, aj tí ktorí nepatrili k teoretickej či politickej špičke v oblasti národnostného výskumu, sa usilovali vyhovieť požiadavkám ideologickej praxe. Chceli eliminovať prípadný ideologický tlak a vytvárali si podmienky, aby sa mohli venovať, s obmedzeniami autocenzúry, vecnému (vedeckému) problému.

Pri príprave štúdie sme využili texty, ktoré sa pred rokom 1989 zaoberali bibliografiou alebo aj analýzou prác k národnostnej problematike a skúmanému historickému obdobiu.<sup>3</sup> Pozornosť sme venovali aj prácam o historiografii, ktoré vznikli po roku 1989. Osobitne je potrebné upozorniť na bibliografické práce, ktoré vznikli na Slovensku vo Fóruminštitúte v Šamoríne<sup>4</sup> a v Matici slovenskej,<sup>5</sup> ale aj v zahraničí.<sup>6</sup>

2 KOVÁČ. Slovenská historiografia po roku 1989 v medzinárodnom kontexte: teoreticko-metodologické aspekty. In *Historický časopis*, 2025, roč. 73, č. 1, s. 5.

3 POTEMRA. *Otázky socialistických národov a národností*. Košice 1977; GÁLOVÁ. *Bibliografia 1975 – 1984*. Košice 1985; KOVÁČ. Niektoré revizionistické dezinterpretácie československých dejín po februári 1948. In BAJCURA, ed. *Február 1948 a dnešok*. Prešov 1973, s. 133-142.

4 VÉGH. *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyv-gyűjtemények bibliográfiája (1918–2000)*. 1-2 kötet. Dunaszerdahely 2000.

5 PARENÍČKA. *Slovensko-maďarské storočie 1918/1920 – 2018/2020 v historických, historiografických, biografických a bibliografických poznámkach*. Martin 2021.

6 BÁRDI; FEDINEC a SZARKA. *Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century*. New York 2011; SEEWANN a DIPPOLT. *Bibliographisches Handbuch der ethnischen Grup-*

V roku 2004 Dušan Kováč v čísle *Historického časopisu* o slovenskej historiografii, ktoré bolo pripravené v spolupráci s Collegium Carolinum konštatoval, že historiografia a jej reflexia slovenskými historikmi je Popoluškou.<sup>7</sup> Na tento deficit upozorňovali aj ďalší historici. Po Ľubomírovi Liptákovi, ktorý poukazoval na to, že nemáme spracované dejiny historiografie,<sup>8</sup> Roman Holec prirovnal situáciu našej historiografie k stavu, že šustrov syn chodí bosý. Nedostatky pri spracovaní dejín vlastnej disciplíny skonštatoval Adam Hudek v práci o „najpolitickejšej vede“<sup>9</sup> či D. Kováč na zjazde Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) v Banskej Bystrici tvrdením o nízkom personálnom zabezpečení historiografického výskumu na Historickom ústave SAV (HÚ SAV).<sup>10</sup> K deficitom slovenskej historiografie môžeme priradiť aj výskum dejín národnostných menšín na Slovensku.

V súčasnosti už disponujeme štúdiami, monografiami o historiografii, bibliografiami domácimi i zahraničnými, ktoré prinášajú prehľad a v nejednom prípade aj analýzu slovenskej historiografie, vrátane nami posudzovaného obdobia „normalizácie“ v slovenskej spoločnosti. Ich zoznam je taký rozsiahly, že uvedenie na jednom mieste by neúmerne rozšírilo limitovaný rozsah štúdie. Preto ich budeme uvádzať priebežne.

### ***1.1 Maďarská menšina a reformy v spoločnosti pred rokom 1969***

Obdobie „budovania základov socializmu“ nacionálne témy vo verejnom i odbornom diskurze tabuizovalo. Týkalo sa to všetkých sporných otázok, vrátane Trianonu a Viedenskej arbitráže, či povojnového postavenia obyvateľstva maďarskej národnosti. V reformnom období čl. spoločnosti sa už problematika „objavila“ ako zanedbávaná a neriešená. Súviselo to predovšetkým s reakciou na výsledky XX. zjazdu KSSZ, s atmosférou destalinizácie, odhaľovania „kultu osobnosti“ a rezolúciou pléna ÚV KSČ z decembra 1963, ktorá sa primárne venovala preskúmaniu kritiky buržoázneho nacionalizmu. Rezolúcia odsúdila výmenu „občanov“ medzi Československom (ČSR) a Maďarskom, reslovakizáciu i „nábor“ Maďarov do českých krajov. Konštatovala, že došlo k chybám v národnostnej politike, prejavom protimaďarského nacionalizmu, ktorý sa dostal aj do vnútrostraníckeho života. Vypracovanie postoja strany v tejto otáz-

---

*pen Südosteuropas. Band 1-2. München 1997.*

7 KOVÁČ. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-237; KOVÁČ. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava 2010, s. 127-140.

8 LIPTÁK. Slovo k slovenskej historiografii. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 375-377.

9 HUDEK. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1848 – 1968*. Bratislava 2010, s. 7.

10 KOVÁČ, Slovenská historiografia po roku 1989, s. 3-23.

ke nebolo len záležitosťou KSS, resp. tzv. buržoázných nacionalistov v KSS, ale išlo o záležitosť celej strany.<sup>11</sup> Rozhodnutie orgánu KSČ vnieslo do výkladu problematiky maďarskej národnosti a podielu tzv. buržoázných nacionalistov na opatreniach voči obyvateľstvu maďarskej národnosti v rokoch 1945 – 1948 nové pohľady.<sup>12</sup> Bolo dostatočným podnetom na ďalšie diskusie, ale aj zdôvodňovania, ktoré mali predložiť odborníci aj historici.

Dôsledkom prijatia rezolúcie bolo posilňujúce sa etnické vedomie maďarskej menšiny, ale aj obavy slovenskej spoločnosti, že maďarská menšina bude zdrojom separatizmu. Nacionálne témy sa dostali do verejného priestoru, objavili sa s nebývalou intenzitou najmä v publicistike a neraz prerástli v spoločnosti do vnútorných slovensko-maďarských konfliktov.<sup>13</sup> V rokoch normalizácie označil Juraj Zvara prijatie rezolúcie za významný moment pre „*doslova renesanciu všetkých foriem nacionalizmu*“.<sup>14</sup>

Nové podnety v národnostnej politike KSČ súviseli predovšetkým s riešením vzťahu Čechov a Slovákov, ale popri tom sa otvorila aj problematika menšín. V oblasti histórie sa mal skúmať historický vývoj česko-slovenských vzťahov, politika komunistickej strany aj buržoázných strán „*v buržoáznej demokratickej republike*“, počas vojny, „*v čase národnej a demokratickej revolúcie*“ a pozornosť sa mala venovať rozvoju a zblížovaniu národov a národností.<sup>15</sup> Predstavitelia spoločenských vied v Prahe aj v Bratislave vstupovali do spoločenskej a politickej praxe a k odporúčaniam patrila aj nevyhnutnosť vytvoriť pracoviská, ktoré sa budú na vedeckej úrovni zaoberať národnostnou politikou, národnostnými vzťahmi, vrátane dejín národnostných menšín. Akčný program KSČ z 5. apríla 1968 sa venoval štátoprávnej stránke postavenia Čechov a Slovákov, ale zároveň určoval vypracovať aj štatút postavenia a práv národností.<sup>16</sup>

Príprava ústavných zákonov o čsl. federácii a postavení národností a ich prijatie významným spôsobom ovplyvnili ďalšie udalosti. Po aktívnej účasti historikov v komisiách pre prešetrovanie politických procesov sa aj v odborných komisiách pre prípravu spomínaných zákonov zúčastnili viacerí slovenskí a čes-

11 ZVARA. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava 1969, s. 75-76.

12 IRMANOVÁ. *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska po roce 1989*. Ústí nad Labem 2005, s. 236; KISS. Postavenie maďarskej menšiny v kontexte česko-slovenských vzťahov. In *Česko-Slovenská historická ročenka 2002*. Brno 2002, s. 57-74.

13 RYCHLÍK. Maďarský faktor v česko-slovenských vzťahoch 1948–1992. In *Česko-Slovenská historická ročenka 2002*. Brno 2002, s. 78.

14 ZVARA. Zdroje a prejavy nacionalizmu a nacionálnych prežitkov v ČSSR. In ŠKODÁČEK, ed. *Ideologický boj a nacionalizmus*. Bratislava 1976, s. 33.

15 PETRÁŠ. *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha 2007, s. 252.

16 Podrobnejšie: ŠUTAJ. Slovenskí Maďari a rok 1968. In LONDÁK a SIKORA, eds. *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava 2009, s. 194-209.

kí historici. Aj keď sa slovenskí politici pozerali na požiadavky národnostných menšín skepticky, v programe KSČ bolo jednoznačne formulované zakotvenie práv národnostných menšín.<sup>17</sup>

Po aktivizácii štruktúr Csemadoku a príprave nového programu v marci 1968 sa nové politické reprezentácie maďarskej národnosti dostali do oficiálnych štruktúr. László Dobos bol minister vlády SSR a Rezső Szabó podpredseda SNR. Na rokovaníach iniciovaných Radou vlády SSR pre národnosti v Hrušove v máji 1969 sa diskutovalo aj o témach ako historické vysporiadanie s povojnovou legislatívou, problematika odškodnenia, „zrušenie Košického vládneho programu“. V programe bolo aj vytvorenie podmienok pre spoločenskovedný a historický výskum národnostných menšín vrátane inštitucionálnych podmienok v rámci akadémie vied.<sup>18</sup>

V reformnom období vyplávala na povrch rôznorodosť názorov. Skupina politikov okolo Gustáva Husáka, ktorá sa podieľala na povojnovej menšinovej politike, v „predjari“ zažívala obrodenie. Odmietali síce renesanciu maďarských etnických požiadaviek, ale akceptovali prijatie zákona o národnostiach a formálne akceptovanie práv národnostných menšín na princípe kolektívnych práv. Tie sa potom počas normalizácie a po odstránení revizionistov a oportunistov (oficiálne už nie nacionalistov) prejavili v novej centralistickej vízii jednoty národov a národností. Predjarie 1968<sup>19</sup> prinieslo odtabuizovanie tém v slovenskej historiografii, a to aj o slovensko-maďarskom medzivojnovom a povojnovom konflikte.

## **1.2 Normalizácia a normalizačné opatrenia**

Napriek historickej krátkosti je normalizačné obdobie v slovenských dejinách rokov 1968 – 1989 vnútorne štruktúrované: od nástupu normalizácie cez obdobie života s normalizáciou až po spoločnosť poznačenú gorbačovskou perestrojkou. Pod normalizáciou nové vedenie KSČ podľa realizačnej smernice z 29. – 30. mája 1969 rozumelo: obnovenie jednoty strany na základoch marxisticko-leninského učenia; obnovenie vedúcej úlohy komunistickej strany v spoločnosti; opatrenia na riešenie vážnych ekonomických problémov; posilnenie socialistic-

17 PETRÁŠ, *Menšiny v komunistickém*, s. 312-322; ŠUTAJ, *Slovenskí Maďari*, s. 194-209.

18 Čiastočne spracované v: ŠUTAJOVÁ. *Zákon o národnostiach a Rada vlády Slovenskej socialistickej republiky pre národnosti (predstavy a realita)*. Košice 2019; ŠUTAJ. *Národnostné práva na prelome 60. – 70. rokov 20. storočia. Príklad maďarskej menšiny*. In TÍŽIK a KMEŤ, eds. *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu roku 1968*. Bratislava 2016, s. 109-151.

19 LONDÁK; SIKORA a LONDÁKOVÁ. *Predjarie: politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava 2002; LONDÁK; SIKORA a LONDÁKOVÁ. *Od predjaria k normalizácii : Slovensko v Československu na rozhraní 60. a 70. rokov 20. storočia*. Bratislava 2016.

kého štátu ako orgánu moci robotníckej triedy a pracujúceho ľudu; upevnenie vzťahov s KSSZ a stranami ostatných socialistických krajín.<sup>20</sup>

V širšom zmysle pod normalizáciou chápeme obdobie od agresie vojsk Varšavskej zmluvy, podpísania a ratifikácie Moskovských protokolov o „dočasnom“ pobyte sovietskych vojsk na čsl. území. Významným politickým medzníkom bola výmena Alexandra Dubčeka za Gustáva Husáka na poste prvého tajomníka ÚV KSČ v apríli 1969. Ďalšia fáza normalizačných opatrení vyplývala zo schválenia *Poučenia z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* (Poučenie z krízového vývoja...) v decembri 1970, ktoré odštartovalo vlnu čistiek. Na celú spoločnosť sa normalizačné opatrenia aplikovali činnosťou previerkových komisií v komunistickej strane a následne „komplexnými hodnoteniami“ na štátnych úradoch, v školách a na pracoviskách. Po obnovení poriadku, čo bolo deklarované na XIV. zjazde KSČ v roku 1971, a „napravení chaosu“ spôsobeného tzv. krízovým vývojom po XIII. zjazde KSČ roku 1966, mala nasledovať trvalá stabilita.<sup>21</sup>

S postupujúcou normalizáciou zanikli miesta pre reprezentácie národnostných menšín (štátni tajomníci na ministerstvách, miesto podpredsedu SNR i ministra bez kresla, pre menšinovú problematiku). Činnosť Rady vlády SSR pre národnosti a jej sekretariátu bola obmedzená a zbyrokratizovaná. Nevznikli nové predpokladané inštitúcie pri národných výboroch, ani vedecké ustanovizne, prípadne sa sformovali v úplne inej podobe, než predpokladali maďarské reprezentácie. „Až“ v júni 1970 bol odvolaný z funkcie ministra bez kresla L. Dobos aj podpredseda SNR R. Szabó, ktorí sa usilovali o zmeny vo výskume národnostných menšín.<sup>22</sup> Ústavný zákon o postavení národností zostal v deklaratívnej podobe. V podmienkach normalizačného Československa nebol vydaný žiadny ďalší zákon alebo vykonávací predpis k ústavnému zákonu o postavení národností.<sup>23</sup>

V rámci reforiem v 60. rokoch sa navrhovalo vytvorenie špecializovaného pracoviska pre výskum národnostných menšín. Vyplývalo to z analýz komisií pre prípravu federatívneho usporiadania aj z podnetov spoločenskovedných pracovníkov v Čechách a na Slovensku.<sup>24</sup> Inštitucionálne zabezpečenie výskumu

20 Realizačná smernica májového pléna ÚV KSČ pre ďalší postup strany v nasledujúcom období, zasadnutie ÚV KSČ 29. – 30. 5. 1969. Podľa: KOVÁČ et al. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava 2014, s. 170.

21 MERVART. Stranická teorie tzv. národnostní otázky a čechoslovakismus. In HUDEK; KOPEČEK a MERVART, eds. *Čechoslovakismus*. Praha 2019, s. 351.

22 ŠUTAJOVÁ, Zákon o národnostiach,

23 RYCHLÍK, Maďarský faktor, s. 79.

24 Podrobnejšie: ŠUTAJ, Národnostné práva, s. 109-151; MARUŠIAK. Maďarská menšina v slovenskej politike v rokoch normalizácie. In KMEŤ a MARUŠIAK, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003, s. 223-224.

národnostných menšín sa realizovalo až v časoch normalizácie, nie však naplnením cieľov reformných skupín. Výskum vzťahov Čechov a Slovákov a teoretické otázky vzťahu národov a národností boli v gescii straníckych pracovísk Ústavov marxizmu-leninizmu ÚV KSČ a ÚV KSS a Vysokej školy politickej. Výskum menšinovej problematiky v českej časti republiky garantoval Slezský ústav ČSAV v Opave, na Slovensku od roku 1975 Spoločenskovedný ústav SAV (SvÚ SAV).<sup>25</sup> Aj v tomto prípade platilo: „*SAV, najmä jej spoločenskovedné ústavy boli pod stálym a priamym dohľadom vrcholových orgánov ÚV KSS.*“<sup>26</sup> Národnostnou problematikou sa zaoberali väčšinou mladí pracovníci a ich výsledky do roku 1989 boli v oblasti poznatkov o maďarskej menšine marginálne. Interdisciplinárne výskumy oboch ústavov boli významné pre sociálno-historickú metódu výskumu etnicity „*košickej školy v národnostnej problematike*“.<sup>27</sup>

## 2. Normalizačná generačná stratifikácia historickej obce a výskum menšinovej problematiky<sup>28</sup>

Problematika maďarskej menšiny v slovenskej historiografii sa nedá odčleniť od ostatných častí slovenskej historiografie, a preto niektoré hodnotenia môžeme uplatňovať na celú historickú obec.

### 2.1 Eliminovanie reformistov a oportunistov, „stratená generácia“

Vlastný historický výskum dejín etnických menšín bol v normalizačnom období zabrzdený elimináciou historikov, ktorí mali potenciál pre túto oblasť výskumu (Samuel Falt'an, Ľudovít Haraksim, Jozef Jablonický, Ladislav Lipscher, Ľ. Lipták, Július Mészáros, Ján Mlynárik, Martin Vietor). Oni a mnohí ďalší prišli o prácu alebo boli preradení na „menej významné“ inštitúcie a boli nejakým spôsobom obmedzení a postihnutí normalizačným režimom. Podľa J. Mlynárika bolo z historickej obce postihnutých rôznymi normalizačnými opatreniami asi 500 historikov. Mená historikov boli škrtané zo zoznamov literatúry, knižníc, mali zakázané publikovať, zažívali rôzne obštrukcie, prenasledovanie, habanie rukopisov.

25 KOVÁČ et al., *Dejiny Slovenskej akadémie*, s. 607.

26 HUDEK, *Najpolitickejšia veda*, s. 11.

27 ŠUTAJ a ŠUTAJOVÁ. Nové typy prameňov vo výskume súčasných dejín (sociálno-historická metóda vo výskume etnicity). In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 2, s. 193-222.

28 V článku filozofky Raisy Kopsovej sa spomína, ako po Novembri 1989 O. Mészáros prirovnal personálne normalizovanú filozofickú obec k hereckému súboru s divergentnými zoskupeniami: „vyvolenci“ – ktorí mohli ďalej hrať, podvolili sa novým podmienkam a pomáhali diskreditovať kolegov; „trpení“ – nebolí vyhodení na ulicu, ale sú obsadzovaní do druhoradých rolí; „vydedenci“ – tí, ktorí boli exkomunikovaní so všetkými dôsledkami. KOPSOVÁ. Strach z normalizácie a normalizácia strachu. In KMEŤ a MARUŠIAK, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003, s. 68-76.

Boli to historici, ktorí sa síce nevenovali priamo maďarskej menšine, ale vzhľadom na tému ju nemohli vo svojich prácach obchádzať. Ich produkcia chýbala. Každý s vlastným osudom, dôvodmi a príčinami, prečo sa ocitli alebo aj neocitli na zoznamoch proskribovaných. Normalizačné praktiky ich vymazali z encyklopédií, vedeckých ústavov, časopisov a verejného života.<sup>29</sup> Prejavilo sa to aj v produkcii slovenskej historickej vedy k problematike maďarskej menšiny v Československu. Proskribovaní nemohli písať, preverení väčšinou nevedeli, čo a ako písať alebo už o tejto problematike nechceli písať.

Súčasťou tejto línie slovenskej historiografie bola aj emigrácia a disent. Ich práce vznikali v čase normalizácie a reagovali na vývoj v Československu. V radoch slovenskej poaugustovej emigrácie neboli známi historici. „*Disidentov a chartistov bolo na Slovensku skutočne málo.*“<sup>30</sup> Okrem J. Jablonického by sme tam mohli zaradiť dvoch historikov, ktorých sa režim usiloval eliminovať. Filákovského rodáka J. Mlynárika, ktorý pôsobil v Prahe, odkiaľ musel odísť do exilu a Kolomana Gajana (pochádzal z obce Brezovička), ktorý tiež pôsobil v Prahe. K nim môžeme zaradiť aj Jozefa Špetku, historika a redaktora Slobodnej Európy. Emigranti, historici Ladislav Suško, Milan Olejník či Artúr Takáč boli známi vo svojom okruhu pôsobnosti, no v emigrácii významnejšie neprišli do historických časopisov ani nezasiahli do diskusií. U predstaviteľov exilu problematika maďarskej menšiny na Slovensku nerezonovala. Objavovala sa v publicistickej produkcii vo všetkých vlnách povojnovej emigrácie. Historiografia na Slovensku nereagovala ani na publikácie, ktoré písali o postavení maďarskej menšiny po druhej svetovej vojne lekár Kálmán Janics a geológ Miklós Duray, lebo o nich ani „nevedela“, nemohla vedieť, ba ani nechcela vedieť.<sup>31</sup>

## 2.2 „Normalizačná generačná skupina“ – stráncke jadro na špecializovaných pracoviskách

V čase normalizácie sa vytvorila exponovaná, z normalizácie profitujúca, skupina teoretikov v štruktúrach KSS a ústavoch marxizmu-leninizmu a historikov „realistov“ na ústavoch SAV a katedrách histórie vysokých škôl. Marxistickí teo-

29 MLYNÁRIK. *Diaspora historiografie. Štúdie, články a dokumenty k dejinám československej historiografie v rokoch 1969 – 1989*. Praha 1998; JABLONICKÝ. S amicenkom v Mníchove. In *Slovenské rozhlady*, 1995, roč. 2, č. 4, s. 19-32; MARUŠIAK. Režim normalizácie (1969 – 1989) a jeho charakteristiky v kontexte „kauzy“ Jablonický. In KMEŤ a SYRNÝ, eds. *Odvalujem balvan. Pocta poctivému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava 2013, s. 347-364.

30 KOPSOVÁ. Slovenský intelektuálny disent. In *Slovenské rozhlady*, 1995, roč. 2, č. 4, s. 60.

31 JANICS. *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a masodik világháború után 1945–1948*. Budapest 1989; JANICS. *Roky bez domoviny. Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne 1945 – 1948*. Budapest 1994. Práca M. Durayho *Kutyaszorító* v slovenskom jazyku nevyšla. Iba v archíve ŠtB, hovoril M. Duray, sa vraj nachádza jej „neumelecký“ preklad.

retici národnostnej otázky mali vzor v teóriách sovietskej vedy, skúmali politické konštrukty, socialistický národ, socialistické národnosti a ich zblížovanie, ktoré mali vyústiť do socialistickej asimilácie etník vedúcej k vytvoreniu nadnárodnej entity sovietskeho (československého) ľudu.<sup>32</sup>

Protagonisti menšinovej problematiky prešli tranzíciou a normalizačným „umravnéním“. Zvara z Prírodovedeckej fakulty UK prešiel na Vysokú školu politickú. Tam už nehľadal priestor pre ďalší historický výskum a venoval sa vedecko komunistickým teóriám národa a zblížovaniu národov a národností. Juraj Purgat nastúpil do byrokratických štruktúr komunistickej strany. Na odbore školstva a vedy ÚV KSS sa venoval kádrovaniu vedeckých a vysokoškolských pracovníkov. Ako pracovník aparátu ÚV KSS prekladal propagandistické práce zo sovietskej literatúry.<sup>33</sup>

Na Ústave marxizmu-leninizmu (ÚML) ÚV KSČ a KSS, Vysokej škole politickej a ÚML vysokých škôl sa Ivan Bajcura, Ivan Hutira, Viliam Plevza, Karel Pomaizl, František Příkryl, Jan Šindelka, J. Zvara a ďalší stali protagonistami teoretických konštruktov socialistického (československého) národa, teórie rozvoja a zblížovania socialistických národov a národností<sup>34</sup> a aj tí, ktorí sa na začiatku pokúšali o historické práce (napr. J. Zvara a I. Bajcura) skončili ako marxisticko-leninskí teoretici. Údaje, ktoré získali v prvej polovici 60. rokov postačovali na vydanie monografií. Ďalší archívny výskum už nerobili a pre činnosť na straníckych pracoviskách boli dostačujúce. Výskum o postavení maďarskej národnosti po roku 1918 a osobitne po roku 1945 degradoval.

Práce o teoretických otázkach národnostnej problematiky vytvorili silný pretlak v tejto oblasti monografickej tvorby, a to na úkor prác z výskumu dejín. Do tejto línie normalizačnej vedy prúdili personálne kapacity, finančné prostriedky a podpora na vydávanie kníh a zborníkov „trvalohodnotovej“ povahy, s propagandistickým a možno aj finančným záujmom.<sup>35</sup> Boli súčasťou snahy

32 Práce českých a slovenských teoretikov venované teórii národa, národnostných vzťahov, nacionalizmu, boju proti buržoáznym koncepciám, adorovaniu prác Marxa, Engelsa a Lenina si zaslúžia osobitný priestor pre zhodnotenie. Medzi slovenskými a českými historikmi (J. Benko, M. Devátá, P. Dinuš, A. Hudek, M. Kopeček, V. Sommer a ďalší) je v súčasnosti reálny potenciál spracovať túto tému na vedeckej úrovni.

33 PARENÍČKA. *Slovensko-maďarské storočie*, s. 143.

34 Počiatkom uplatňovania tejto tézy v čl. komunistickej národnostnej politike sa venoval SIKORA. K téze o rozvoji a zblížovaní národov a národností a jej aplikácii v politike KSČ v 60. rokoch. In PÁSTOR a ŠTEFANSKÝ, eds. *Pokus o reformu v roku 1968*. Banská Bystrica 1998, s. 66-74.

35 Propagandistická syntéza V. Plevzu o slovenských dejinách v Československu problematike maďarskej menšiny po roku 1945 nevenovala žiadnu pozornosť. PLEVZA. *Trvalé hodnoty. II. zväzok*. Bratislava 1976.

dokončiť normalizačnú premenu historiografie „na ideologickú a propagandistickú vedu“.<sup>36</sup>

Stabilizácia historikov „realistov“ vo výskumnej línii na ústavoch a vysokých školách sa udiala konverziou historikov z umiernených reformátorov na normalizačných protagonistov alebo mlčiacich spolupracovníkov (Samuel Cambel, Miroslav Kropilák, Juraj Briškár, Andrej Kovač, ktorí sa okrajovo venovali aj problematike národnostných menšín, ale aj ďalší, ktorí pracovali na ústavoch SAV a katedrách histórie vysokých škôl). Prevzali ich vedenie, podieľali sa činnosti previerkových a hodnotiacich komisií a tvorili povinné odborné práce. Ako napísal v roku 1990 Ľ. Lipták. „*Mnohí pochopili očividnú pravdu, že u nás nikdy nikto nikoho nepostihol, nepotreštal, neprepustil za to, že nič neurobil, ale práve za to, že robil.*“<sup>37</sup>

### 2.3 Pozastavená „hibernovaná generácia“, lavírujúca a prežívajúca

Historici, ktorí nastúpili na pracoviská v SAV a na vysokých školách koncom 60. a začiatkom 70. rokov, ktorí mali (alebo ešte nemali) „šrámy“ z reformného a prednormalizačného obdobia, dokázali preplávať cez úskalia normalizačných čistiek a komplexných hodnotení, tvorili v slovenskej historickej obci „pozastavenú, hibernovanú“ generáciu. Typickí predstavitelia tejto skupiny boli napr. Valerián Bystrický, Dagmar Čierna-Lantayová, Ladislav Deák, Bohumila Ferenčuhová, Ivan Kamenec, D. Kováč, Pavol Petruš a mnohí ďalší. Nepatrili k skupine profitujúcich z normalizačných opatrení. Poučení prvými normalizačnými represiami hľadali cesty prežitia počas normalizácie. Mali potenciál venovať sa menšinovej problematike a mnohí z nich sa jej aj dotkli vo svojich výskumoch dejín 20. storočia. Čas „prežívania“ využili na archívny výskum a po roku 1989 sa stali piliermi slovenskej historickej vedy. K tejto skupine môžeme zaradiť aj historikov, ktorí sa až po roku 1989 začali venovať postaveniu maďarskej menšiny v Československu, K. Vadkertyovú a Gy. Popélyho.

### 2.4 Nová normalizačná generácia („čakajúca generácia“)

Táto generačná skupina mala byť produktom normalizačného režimu. Nebola iba obeťou normalizačného komunistického systému. Bola jeho súčasťou a jednotliví historici sa rôznym spôsobom a rôznou mierou zapájali do normalizačnej schémy.<sup>38</sup>

36 HUDEK, *Najpolitickjšia veda*, s. 9, 55.

37 LIPTÁK. Poznámky o historiografii novších dejín. In *Historický časopis*, 1990, roč. 38, č. 5, s. 690.

38 Naším cieľom je ukázať, ako fungoval normalizačný režim, ktorý využíval, aj zneužíval mladú generáciu a chcel ju pretvoriť na svoj obraz. Každý je zodpovedný za svoje konanie aj za to, ako konal a čo písal. Jablonický o tom napísal: „*Desať rokov po Novembri 1989, desať*

Táto generácia historikov bola projektovaná ako nová línia marxisticko-leninských špecialistov<sup>39</sup> (nielen historikov, ale aj etnografov, psychológov, sociológov, vedeckých komunistov, ekonómov a právnikov...), vrátane skupiny historikov orientovanej na slovenské dejiny a na národnostnú problematiku (Ján Bobák, Marian Gajdoš, Marcela Gbúrová, Anton Hrnko, Anna Jurová, Stanislav Konečný, Eduard Nižňanský, Štefan Šutaj, Peter Švorc, Peter Zelenák, Jozef Žatkuliak... a ďalší). Bola to generácia narodená po februári 1948, ktorá prešla cez systém socialistického vzdelávania a mediálnej propagandy. Koniec 80. rokov, skúsenosti s režimom už vytvárali možnosti pre korekciu názorov a hľadanie nových ciest aj v historickom bádaní. Táto generácia pracovala marxistickou metódou skôr formálne ako reálne. Bola bližšie k neopozitivismu, zhromažďovaniu faktov a ich ukladaniu do chronologického rámca.

### **2.5 Stratégie prežívania v normalizačnom období**

Okrem línie normalizátorov, ktorí sa zmocnili mocenskej pozície v spoločenských vedách a rozhodovali, určovali a dirigovali smerovanie historiografie, sa ostatní historici usilovali o prežitie. „Normalizačné špičky“ boli závislé na novom režime, ďalší tolerovali normalizačný stav a proskribovaní bojovali o existenciu. Posledné dve skupiny hľadali možnosti prežitia v „náročných životných situáciách“.<sup>40</sup> Riešili, ako prežiť komunistický režim s relatívne čistým štítom, v prospech svojej práce a väčšinou aj vášne – histórie a jej výskumu.

Z hľadiska postojov, afiliácií a reakcií správania ku komunistickému režimu môžeme modelovať štyri typické stratégie prežívania, ktoré nachádzame v konaní historikov normalizačného obdobia: a/ konformná (podriadená); b/ konsenzuálna (hľadajúca východisko); c/ rezistentná (stavajúca sa na odpor); d/ viktimologická (pozícia obeť). Tie určite nenájdeme v čistej podobe. Menili sa v čase, v závislosti od životných situácií historikov aj obdobia, v ktorom sa režim nachádzal. Neraz to bola cesta od podpory komunistického režimu, cez

---

*rokov po páde komunistického režimu, čítam a počujem, ako sa niektorí historici vyjadrujú o štátostrane a o režime, ktorému slúžili. ... Vyrovnávanie s historiografiou z čias normalizácie je naším dlhodobým problémom. To samozrejme platí aj pre moju osobu.“ JABLONICKÝ. Historiografia za normalizácie (1969 – 1989). In KMEŤ a MARUŠIAK, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003, s. 151.*

39 Nami prisúdená príslušnosť ku generačnej skupine sa neviazala na členstvo v komunistickej strane, s výnimkou „normalizačnej generačnej skupiny“.

40 V sociálnej psychológii je tento koncept predmetom zaujímavých výskumov. Zahŕňa široké spektrum konania človeka. (Např. LOVAŠ a VÝROST, eds. *Stratégie správania v náročných životných situáciách*. Košice 1997.) Pozíciám vedeckej komunity v náročných životných situáciách venujeme pozornosť v práci: ŠUTAJ. Michal Markuš – životné osudy a stratégie vedca v druhej polovici 20. storočia. In FEDORČÁK a FOGELOVÁ, eds. *Cassovia docta. Osobnosti školstva a vedy*. Košice 2018, s. 168-190.

jeho akceptovanie až k otvorenému odmietaniu alebo od osobných priateľstiev k nepriateľstvám. Nemožno nespomenúť, že historikov sa dotkli aj intervencie štátnej bezpečnosti. Aj historici zo SAV, vysokých škôl, múzeí a archívov sa ocitli na zoznamoch spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB).<sup>41</sup> Bol to problém všetkých generačných skupín a nielen historikov, ale aj širšieho okruhu vedcov, učiteľov vysokých škôl v oblasti spoločenských a humanitných vied, prírodovedných, medicínskych a technických odborov. „Imúnne“ voči aktivitám ŠtB zostali iba stranícke pracoviská a komunistické riadiace štruktúry. Pre nich Štátna bezpečnosť pracovala.

Ak by sme vyradili skupinu normalizačných historikov, presvedčených a oddaných komunistickému režimu, konformné a konsenzuálne odpovede na kroky normalizačného režimu dominovali. Viktimologická skupina nebola u historikov ojedinelá, ale obyčajne sa prezentovala až po páde režimu. Otvorene sa problém „správania“ v čase normalizácie v historickej obci neriešil ani nenastoloval. V úvode k profilu J. Jablonického v časopise *Kontext* František Novosád napísal, že prispôsobivosť je u vedcov „chorobou z povolania“, len voľne súvisí s osobnou odvahou a zbabelosťou a vyplýva z inštitucionálneho usporiadania vedeckého života.<sup>42</sup>

### 3 Tematizácia a konceptualizácia problematiky maďarskej menšiny po roku 1945 v období normalizácie

Pre stanovenie priorít a koncepcie výskumných aktivít k dejinám maďarskej menšiny na Slovensku bolo dôležité: Väčšina prác z tohto obdobia na Slovensku, nech už boli vydané v ktoromkoľvek období, čerpali z marxistickej metodológie a riadili sa, v menšej či väčšej miere, triednym a straníckym prístupom. Základnou premisou v prístupe k maďarskej menšine v Československu bolo interpretovanie témy ako súčasti boja proti buržoázii, ktorá mala zodpovednosť za nedostatky, problémy a atrocitu, ktoré si režimy ovládané buržoáznyimi vodcami v dejinách spôsobili. Protiváhou bol triedny boj komunistickej strany za práva robotníkov a roľníkov všetkých národností. Od 60. rokov, ale najmä v 80. rokoch dominovala v problematike menšín téza o zbližovaní národov a národností a o vytváraní socialistického ľudu ako spojenia národov a národností na novom vývojovom stupni socialistickej spoločnosti.

Pre zhodnotenie produkcie k národnostnej problematike, najmä k postaveniu maďarskej menšiny po roku 1945, sme rozdelili produkciu do troch období.

41 S rôznymi kryciami menami je v zoznamoch spolupracovníkov ŠtB najmenej 32 historikov.

42 NOVOSÁD. „Na úvod...“ In *Kritika a kontext* V., 2000, č. 1, s. 30.

### **3.1 Obdobie predreformné a postreformné, po decembri 1963 – do dozvukov reforiem**

Práce vydané v tomto období, aj po roku 1968, boli pripravované na vydanie pred začiatkom normalizácie, mnohé vyšli v rokoch 1969 – 1972 s autocenzúrou. Rešpektovali marxistickú metódu práce, neboli ladené antikomunisticky, mnohé však naznačovali aj iný než komunistický rozmer dejín a najmä neobchádzali témy, ktoré normalizátori (ba aj sami autori prác) neskôr považovali za problémové a deštruktívne.

Československý výskumný model v normalizačných schémach venoval pozornosť najmä česko-slovenskému vzťahu. Napriek konštatovaniu decembrového pléna ÚV KSČ z roku 1963 bola zjavná líderská pozícia slovenských národných komunistov pri postupe voči Maďarom po skončení druhej svetovej vojny (Vladimír Clementis, Ján Čech, G. Husák, Daniel Okáli, Félix Vašečka a ďalší) citlivým problémom. Vplyv triedneho faktora bol po voľbách v roku 1946 viditeľný napr. v „náboře“ na práce do Čiech, reslovakizácii, výmene obyvateľstva a otvorenie po februári 1948 pri vracaní štátneho občianstva, vracaní pôdy na základe nariadenia č. 26/1948, aj konfiškátov podľa dekrétu č. 108/1945 a v Akcii Juh. Túto realitu jednoznačne nepomenovali ani J. Zvara a J. Purgat. Obaja sa držali marxistického stereotypu o národnej a demokratickej revolúcii a nepripustili pochybnosti a pochybenia, či už hľadiska právneho, morálneho a určite nie národného, vo vzťahu k povojnovým riešeniam. Dilemu rešpektovania rezolúcie z decembra 1963, ktorá vyhlásila formy riešenia maďarskej otázky v povojnovom období za nesprávne, riešili čiastočným ignorovaním stanoviska KSČ.

Historici staršej generácie, ktorí inklinovali k menšinovej problematike, boli normalizačnými štruktúrami odložený na vedľajšiu koľaj. Historici v produktívnom veku, ktorí sa ocitli v nepriazni normalizačného režimu sa menšinovej problematike nevenovali, resp. venovali sa jej len okrajovo. Iba J. Mlynárik sa venoval menšinovej problematike, ale iba nemeckej otázke.

Práce historikov zo 60. rokov, a netýkalo sa to len prác o maďarskej otázke, sa od tých predchádzajúcich líšili predovšetkým tým, že klasikov, zjazdy strany, stranícke uznesenia všetkého druhu čiastočne vymenili za historické fakty. Práca J. Jablonického *Slovensko na prelome*,<sup>43</sup> ktorá obsahovala časť o situácii na „prinavrátanom území južného Slovenska“ aj o „úsilí o definitívne riešenie postavenia maďarskej národnosti na Slovensku“, J. Purgata *Od Trianonu po Košice*,<sup>44</sup> ale aj S. Cambela *Slovenská agrárna otázka*<sup>45</sup> písali o problémoch, o ktorých sa

43 JABLONICKÝ. *Slovensko na prelome. Počiatky národnej a demokratickej revolúcie*. Bratislava 1965.

44 PURGAT. *Od Trianonu po Košice. K maďarskej otázke v Československu*. Bratislava 1970.

45 CAMBEL. *Slovenská agrárna otázka 1944 – 1948. O dvoch polohách agrárnej revolúcie na*

predtým nepísalo. Písali o nich na základe štúdia dokumentov v slovenských archívoch (spracovanosť fondov najmä v centrálnych archívoch bola minimálna, všetci čerpali aj z regionálnych archívov).

Výnimočné pozície v tejto produkcii, ktorá zverejňovala nové fakty o povojnovnej menšinovej politike na Slovensku mali práce J. Zvaru.<sup>46</sup> V typickom komunistickom slede, uznesenie (rezolúcia ÚV KSČ z roku 1963) a jeho zdôvodnenie vedeckou aktivitou, sa dostavili jeho najdôležitejšie a najvýznamnejšie práce. Prinášali dôležité údaje, čísla, štatistiky, súvislosti. Čerpali predovšetkým z materiálov komunistickej proveniencie, ku ktorým „bežný“ historik nemal prístup, a z prístupných fondov v štátnom ústrednom archíve.

Zvarova kniha z roku 1965, uverejnená v maďarčine, vychádzala od 8. októbra 1966 na pokračovanie v maďarskom časopise *Hét*. Ako neskôr napísal Jozef Kiss „*Nešlo tu ani tak o pocit morálneho zadosťučinenia, ako o následný vplyv na nastoľovanie predtým tabuizovaných problémov a na postupné zbavovanie národnostnej otázky predchádzajúceho zužovania len na jej ekonomickú stránku. Vtedy sa po prvýkrát od skončenia druhej svetovej vojny začali znova výraznejšie prejavovať tie svojrázne sociálnopsychologické črty maďarskej menšiny, ktoré vyplývajú zo silného povedomia etnickej spolupatričnosti a zo snahy dosiahnuť čo najorganickjšie dotváranie vnútornej štruktúry a mechanizmu menšinového spoločenstva.*“<sup>47</sup> Obsah knihy vyvolal vášnivé diskusie vo verejnom priestore (na stránkach časopisov *Hét*, *Matičné čítanie...*), diskusie o štatistikách, dôsledkoch povojnových akcií voči Maďarom, ale aj vo vzťahu k presídleným Slovákom.

Zvarova práca z roku 1969 bola prepracovanou verziou spomínanej monografie v maďarskom jazyku. Autor ju rozšíril o situáciu na južnom Slovensku po rokoch 1918 a 1938, doplnil kapitoly venované kultúrnym otázkam a zaradil do nej aj časti o teoretických otázkach národa a národnostnej problematiky. Prácu napísal v prvej polovici roku 1967 a neskôr (vraj) iba korigoval časti textov.<sup>48</sup> Vyšla v období, keď sa ešte len pripravoval hon na oportunistov a reformistov.

---

*Slovensku, v českých krajinách a problém generálnej pozemkovej reformy.* Bratislava 1972.

46 ZVARA. K problematike postavenia maďarskej národnostnej skupiny v ČSR v období boja za upevnenie ľudovej demokracie a rozšírenie moci robotníckej triedy (1945 – 1948). In *Historický časopis*, 1964, roč. 12, č. 1, s. 28-49; Brožúra „študijný materiál na pomoc lektorom“: ZVARA. *K niektorým otázkam života našich občanov maďarskej národnosti*. Bratislava 1965, zverejnila prednášku J. Zvaru zo seminára, ktorý sa konal v apríli 1965 v L. Mikuláši. V maďarskom jazyku vyšla v roku 1965 práca ZVARA. *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava 1965 a potom práca ZVARA. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava 1969.

47 KISS. Maďarská menšina v reformnom hnutí (1964 – 1967). In *Česko-Slovenská historická ročenka* 1998. Brno 1998, s. 96.

48 ZVARA, *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*, s. 7.

V 60. a začiatkom 70. rokov už vznikali v českom aj slovenskom prostredí publikácie,<sup>49</sup> ktoré prácu s archívnymi dokumentmi a inými zdrojmi riešili na vyššej profesionálnej úrovni. Práca Zvaru, napriek nedostatkom (deficit prameňov, jednostranný prístup, údaje nekonfrontoval s inými zdrojmi), prinášala informácie (aj keď občas neznámeho pôvodu) o téme, ktorá v ďalších rokoch zostala ležať ladom. Samotná téma maďarskej menšiny na Slovensku po svetových vojnách bola výbušná, kontroverzná, nevhodná do normalizačnej praxe. Historické práce J. Zvaru otvorili Pandorinu skrinku a mali motivujúci účinok na maďarské spoločenstvo, a to z hľadiska konštruovania historickej pamäte, kreovania národnej a regionálnej identity aj formulovania politických a národnostných požiadaviek maďarskej menšiny.

V začínajúcej normalizácii téma z hľadiska autora nebola perspektívna. Zvara nemal ambíciu pokračovať v archívnom výskume, na ktorý nebol odborne pripravený. K „historickej“ téme vývoja postavenia maďarskej národnosti sa vracal iba ojedinele a čerpal zo starších publikovaných poznatkov, ktoré už nerozširoval. Jeho profesionálna dráha bola spojená s Vysokou školou politickou v Prahe a jej bratislavskou fakultou. Venoval sa otázkam „riadenia“ národnostných vzťahov a národnostnej politike komunistickej strany i teoretickým otázkam marxisticko-leninskej teórie národnostnej otázky. Maďarskej menšine venoval pozornosť v častiach neskorších prác o sociálno-triednej štruktúre, hospodárskych a kultúrnych súvislostiach postavenia národnostných menšín na Slovensku.<sup>50</sup>

Práca J. Purgata *Od Trianonu po Košice* bola venovaná potrianonskému obdobiu, ale aj formovaniu Benešovej koncepcie riešenia menšinovej problematiky, povstaleckému obdobiu a menšinovej problematike. Môžeme ju označiť za prelomovú pre prednormalizačný pohľad na čsl. menšinový svet. Komunistických lídrov (Gottwalda, Husáka a ani Lenin nechýbal) využíval účelovo, k potvrdeniu stranického a triedneho pohľadu na vývoj maďarskej problematiky. Povojnového vývoju venoval jednu kapitolu *Problémy sa nekončia vojnou*. Pracoval so spomienkami, ktoré boli v Archíve Ústavu dejín KSS (vzorka však bola jednostranná, pozostávala z komunistov, odbojárov maďarskej národnosti), s dobovou tlačou a vydanými dokumentmi a literatúrou. Tému maďarskej menšiny vnímal v historických margináliách (oslobodzovanie dediny na južnom Slovensku, menšinová politika v programe a dokumentoch komunistickej strany a SNR v období do prijatia Košického vládneho programu – KVP). Posledná podkapitola už názvom *Päť minút pre menšiny v Československu* naznačovala,

49 KLIMEŠ et al. *Cesta ke květnu. 1. 2. svazek*. Praha 1965; PREČAN, ed. *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965; VARTÍKOVÁ. *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*. Bratislava 1971; RÁKOŠ a RUDOHRADESKÝ. *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava 1973.

50 ZVARA. *Riadenie národnostných vzťahov a boj proti nacionalizmu v ČSSR*. Bratislava 1975.

že rokovania o vládnom programe neriešili koncepciu čsl. povojnovej politiky voči menšinám, ale to, ako ju programovo sformulovať do vládneho programu. V recenzii na Purgatovu knihu Ľudovít Holotík napísal, že Purgat sa chcel venovať rokom 1945 – 1948 vzhľadom na pochybné hodnoty v maďarčine vydanej Zvarovej knihe, „*ktorá je obrazne povedané založená na jednostrannom vypočutí žalujúcej strany, neberúc do úvahy argumenty druhej strany a komplexnosť problému. Príčiny povojnového postavenia Maďarov v Československu hľadajú aj iné práce z pera L. Olexu, V. Viplera, J. Fabiána, ktoré sa zameriavajú na úlohu maďarskej menšiny na rozbití republiky, na jej fašizáciu, na politiku Horthyho režimu na okupovanom území, na prenasledovanie Slovákov na tomto území ap. ... pripisujeme veľký význam štúdiám L. Tilkovszkého, ktorý v porovnaní so Zvarom pracuje na vysoko profesionálnej úrovni, a preto presvedčivo*“.<sup>51</sup>

Zvarov pohľad zjavne nenašiel priaznivcov v spektre slovenskej historickej komunity. Holotíkom menovaní však, na rozdiel od Zvaru, profesionálne „neprežili“ normalizáciu. Ten v rámci normalizačných aj prednormalizačných opatrení dospel ku korektúre svojich stanovísk z reformnej doby. Najvýraznejšie sa prejavili predovšetkým v zjemnení navrhovaných opatrení v prospech maďarskej menšiny pri usporiadaní národnostných pomerov po prijatom zákone o národnostiach. Bola to práve skupina okolo V. Plevzu, J. Zvaru, I. Bajcuru a ďalších členov Rady vlády SSR pre národnosti, ktorí ako teoretici riešenia národnostnej otázky v novej normalizačnej pozícii odmietli sadu navrhovaných zákonov na implementáciu zásad stanovených ústavným zákonom.<sup>52</sup> Zvarov výklad našiel odozvu v syntéze *Dejín Slovenska VI*. Nechýbal v nej záver, že povojnové postavenie maďarskej menšiny bolo podmienené okolnosťami: „*objektívnu historickú situáciu, charakterom revolúcie, účasťou buržoázie na moci, ktorá z triednych dôvodov pestovala nacionalizmus i politickou situáciou v Maďarsku v prvých rokoch po oslobodení*“.<sup>53</sup>

Poslednou väčšou prácou, ktorá sa týkala aj maďarskej menšiny, bola *Slovenská agrárna otázka 1944 – 1948* S. Cambela. Pre normalizačný režim bola jednoznačne „bezproblémová“. Okrem hlavnej línie, generálnej pozemkovej reformy a krochov, ktoré realizovali komunisti na ceste ku kolektívnemu poľnohospodárstvu, prinášala informácie o pozemkovom vlastníctve do roku 1949, s ťažiskom na kritiku maďarskej a nemeckej agrárnej buržoázie. Cambel vnímal

51 Recenzia Ľ. Holotíka na prácu Juraja Purgata: Od Trianonu po Košice. Maďarská otázka v Československu. In *Historický časopis*, 1971, roč. 19, č. 3, s. 427-430.

52 Podrobnejšie o tom: ŠUTAJ, Národnostné práva na prelome; ŠUTAJOVÁ, Zákon o národnostiach.

53 BARNOVSKÝ, ed. *Dejiny Slovenska VI (1945 – 1960)*. Bratislava 1988, s. 65-66, 227. Táto „syntéza“ nehýrila odkazmi na použitú literatúru, ale odkaz na prácu J. Zvaru z roku 1969 v nej nechýba.

pozemkovú reformu ako produkt triedneho boja a súčasť národnej a demokratickej revolúcie. Nevšimá si „drobnosti“ ako bolo pozastavenie konfiškačných konaní od 25. októbra 1945 na základe rozhodnutia vlády kvôli vyjednávaniu s Maďarmi o výmene obyvateľstva. Neevidoval súvislosti, ktoré do pozemkovej reformy vniesla „maďarská pôda“, rozhodnutia Zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva o konfiškácii pôdy a národných správach, ktoré boli záväzné pre ČSR a Maďarsko. V ďalšom období už vo výskume k tejto téme nepokračoval. Venoval sa organizovaniu vedy a svojej „plechovej kavalérii“ – tímu, ktorý sa zaoberal kolektivizáciou poľnohospodárstva.

Uvedené publikácie pracovali historickými metódami, porovnávali kroky a činy komunistov a politických reprezentácií ich protivníkov, ktoré pranierovali. Nacionalizmus pracujúceho ľudu voči menšinám a činy menšinového ľudu voči čsl. moci pripisovali ich zneužitiu buržoáznou politikou. Opatrenia voči obyvateľstvu maďarskej národnosti boli zdôvodňované národno-demokratickými faktormi, antifašizmom a predovšetkým medzinárodnopolitickými súvislosťami druhej svetovej vojny a jej výsledkov. Do tohto rámca sa včleňovala aj Benešova koncepcia budovania ČSR ako štátu bez nemeckej a maďarskej menšiny.<sup>54</sup>

Z produkcie tohto predreformného a postreformného obdobia je potrebné spomenúť zborník *Príspevky k dejinám fašizmu*,<sup>55</sup> zborníky *Východné Slovensko pred Februárom* a *Prvé kroky po oslobodení* so štúdiami J. Purgata,<sup>56</sup> ale aj prácu Antona Rašlu o ľudovom súdnictve.<sup>57</sup> Veľký význam pre hodnotenie obdobia po roku 1945 mali práce Martina Vietora a Loránta Tilkovszkého, ktoré sa však týkali obdobia pred rokom 1945.<sup>58</sup>

54 Najznámejšia práca 60. rokov LIPTÁK. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 1968, problém maďarskej menšiny v povojnovom období nezaregistrovala.

55 HOLOTÍK, ed. *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a Maďarsku*. Bratislava 1969. Práca, v ktorej sú aj štúdie L. Lipschera, L. Tilkovského a E. Liptáka, síce dodržiava základné triedne hodnotenia a stereotypy témy, ale presahuje ich spôsobom spracovania, heuristickým základom, ktorý je naakumulovaný z konca 50. a začiatku 60. rokov. Podobný fenomén môžeme sledovať po páde komunistického režimu, keď explodovala tvorba časti slovenských historikov.

56 PURGAT. Niektoré otázky maďarskej menšiny v Československu In *Východné Slovensko pred Februárom*. Košice 1968, s. 79-126. Štúdia sa venuje genéze problému od roku 1918 do postupimskej konferencie. PURGAT. VIII. kapitola Košického vládneho programu a problémy s jej realizáciou v lete 1945. In *Prvé kroky po oslobodení*. Bratislava 1970.

57 RAŠLA. *Ľudové súdy v Československu po 2. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*. Bratislava 1969. Aj keď Rašla nevenoval pozornosť maďarskej menšine pred ľudovým súdnictvom, ich činnosť prezentoval ako pokračovanie národnooslobodzovacieho a protifašistického zápasu.

58 VIETOR. *Dejiny okupácie južného Slovenska 1938 – 1945*. Bratislava 1968; TILKOVSZKY. *Južné Slovensko v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 1972. Práce v reformnom a poreformnom období poskytovali jedinečné informácie o problematike z vecného aj chronologického hľadiska.

Viac pozornosti sme týmto prácam, aj keď nepatria medzi typické práce normalizačného obdobia venovali aj preto, že ďalšie práce k maďarskej menšine v normalizačnom období nevyšli. Zahibernované boli nielen osoby, ale aj produkcia. Posledným, nie však veľmi úspešným, pokusom o publikovanie vlastných empirických výskumov bol zborník ÚML pri Vysokej škole poľnohospodárskej z roku 1971.<sup>59</sup>

### 3.2 „Sterilné“ obdobie druhej polovice 70. a prvej polovice 80. rokov

Dôsledkom normalizačných zmien boli previerky nielen členov komunistickej strany, ale aj nestraníkov v organizáciách pod správou štátu. Tlak na personálne čistky sa stupňoval po prijatí Poučenia z krízového vývoja v decembri 1970. Poučenie pomenovalo aj vinníkov, ktorým komunistická strana vyhlásila neľútostný boj. V SAV sa uskutočnili do konca roku 1969 hodnotenia všetkých pracovníkov a vedných odborov. V apríli 1970 bol prijatý nový zákon o SAV, ktorý obmedzil samosprávne funkcie organizácie, vytvoril mechanizmy pre kontrolu komunistickou stranou a štátom. Došlo k zmenám na pozícii riaditeľov ústavov SAV, zodpovedných redaktorov časopisov a prechod na terminované zmluvy zabezpečil pravidelné previerky a kontroly vedeckých pracovníkov.<sup>60</sup> Sedemdesiate roky boli silne poznačené normalizačným zásahom do personálnej aj inštitucionálnej základne výskumu vedy aj národnostných menšín. Aktivita skupín, ktoré sa venovali výskumu boli obmedzené personálnymi čistkami, „realisti“ stratili dynamiku a boli zošnúrovaní normalizačnými opatreniami a úlohami stanovenými štátno-straníckym dirigizmom. Veda bola presiaknutá komunistickým straníctvom – od určovania tém, cez personálne obsadenie až po realizáciu výskumu. V prípade národnostnej problematiky sa výskum uskutočňoval priamo v straníckych výskumných centrách a mimo nich, pod ich dohľadom.

Z uskutočnenej analýzy výskumnej produkcie a publikovaných výsledkov k problematike maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1918 – 1989 vyplýva, že obdobie druhej polovice 70. rokov do polovice 80. rokov bolo obmedzené výskumnými témami aj rozsahom výstupov. Historici, ktorí sa menšinovou problematikou zaoberali alebo sa mohli zaoberať, boli normalizáciou

---

diska.

59 JAMÁRIK. K problematike výmeny obyvateľstva. In *Južné Slovensko. O historickom a spoločensko-ekonomickom vývoji oblasti*. Nitra 1971, s. 77-86. Zborník obsahoval aj štúdie o protifašistickom období v regióne (D. Csizmadia), o činnosti Strany šípových krížov v okrese Levice (I. Zubácka a E. Šulganová), národnostných vzťahoch v okrese Nové Zámky v medzivojnovom období (L. Kočíš).

60 KOVÁČ et al., *Dejiny Slovenskej akadémie*, s. 169-188; KILIÁNOVÁ. Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied od normalizácie po neznú revolúciu (1969 – 1989). In KILIÁNOVÁ a ZAJONC, eds. *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuita a diskontinuita bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava 2016, s. 81-101.

eliminovaní a ak prešli normalizačným sitom (alebo sami boli v normalizačných komisiách), tak sa témou postavenia maďarskej menšiny po roku 1945 nezaoberali. Nová generácia nastupujúcich historikov potrebovala čas na vlastný výskum a zorientovanie v problematike. Produkcia bola poznačená „služobným marxizmom“. <sup>61</sup> Pre normalizačné štruktúry postačovali všeobecné konštatovania o marxisticko-leninskom riešení národnostnej otázky a formálnom zabezpečení práv obyvateľov patriacich k maďarskej menšine a o detailné skúmanie toho, čo sa dialo na južnom Slovensku už nemali záujem.

V roku 1977 urobila ŠVK v Košiciach pre SvÚ SAV rešerš *Otázky socialistických národov a národností*. <sup>62</sup> Obsahovala 259 záznamov výlučne monografií a zborníkov, ktoré boli dostupné v knižnici. K problematike maďarskej menšiny boli v danom období dostupné iba zborníky popularizačného charakteru z oblasti kultúry a ekonomického rozvoja. Nebola to chyba zostavovateľa, ale dôsledok sterility vtedajšej existujúcej produkcie. <sup>63</sup>

Postupne sa už pod vplyvom viacerých faktorov (heuristická príprava, skúsenosti s normalizačnými opatreniami) vytvárali podmienky pre publikovanie prác, ktoré súviseli aj s menšinovou problematikou, aj keď ťažiskovo boli venované medzinárodným vzťahom, prípadne iným aspektom stredoeurópskeho vývoja. Boli to najmä práce Jána Čierneho <sup>64</sup> a D. Čiernej-Lantayovej, <sup>65</sup> ktorá písala aj o maďarskej menšine na Slovensku. Jej doménou však bola medzinárodná politika. <sup>66</sup> V štúdií v *Historickom časopise* išla do hĺbky problematiky a pro-

61 MLYNÁRIK, *Diaspora*, s. 140. Pojem, ktorý používal J. Mlynárik, znamenal voluntaristické využívanie dejín vytrhnutých z kontextu na potvrdenie tézy z politickej praxe.

62 POTEMLA, *Otázky socialistických*. Ďalšie práce sa týkali teórie národa, národnostnej otázky v Československu, Sovietskom zväze a ostatných socialistických krajinách. Okrem prác „klasikov“ to boli produkty marxistických teoretikov z ÚML ÚV KSČ a ÚV KSS, ktoré sa venovali problematike socialistických národov a monografie a práce k problematike vzťahu Čechov a Slovákov zo 60. rokov.

63 K nim môžeme zaradiť zborník: CSANDA, ed. *V spoločnej vlasti. Štúdie o politickom živote občanov maďarskej národnosti v Československu*. Bratislava 1975; Autorom najrozsiahlejšieho príspevku aj oponentom zborníka bol J. Zvara. Venoval sa najmä menšinovej politike KSČ po roku 1948 a kritike nacionalistických a pravicových názorov v rokoch 1968 – 1969. V historickej pasáži štúdie od predmíchovskej ČSR úspešne „premostil“ priamo k politike strany v druhej polovici roku 1948.

64 ČIERNY. Prvky novej zahraničnej politiky Československa v predfebruárovom období. In *Československý časopis historický*, 1978, roč. 26, č. 1, s. 1-25; ČIERNY. *Nová orientácia zahraničnej politiky Československa 1941 – 1948*. Bratislava 1979.

65 ČIERNA-LANTAYOVÁ. Mierové usporiadanie v Európe a československo-maďarské vzťahy v rokoch 1945 – 1948. In *Historický časopis*, 1984, roč. 32, č. 2, s. 251-270. Čierna-Lantayová. Národnostná politika na slobodnom území Slovenska (august 1944 – marec 1945). In *25 rokov Československo-maďarskej historickej komisie*. Bratislava 1985, s. 47-62.

66 ČIERNA-LANTAYOVÁ. *O nové Maďarsko : korene, vznik a vývoj maďarskej ľudovej demokracie 1941 – 1948*. Bratislava 1979.

stredníctvom analýzy komunistickej politiky vystihla podstatné črty povojnovej doby. Postuláty komunistického riešenia na oboch stranách hraníc nepomenovala, pričom vinu za narušenie vzťahov, excesy a propagandu prisúdila buržoázii v Maďarsku. Nie celkom v súlade s realitou, ale v záujme komunistického stereotypu tvrdila, že maďarská komunistická strana, na rozdiel od pravicových poslancov maloroľníckej strany, odporúčala „*lojálne a striktné dodržiavať Dohodu...*“.<sup>67</sup> Všestranné a hlboké vedomosti o tejto téme využila po páde komunistického režimu.

### 3.3 *Staré a nové prúdy (normalizačné aj proreformné tendencie od polovice 80. rokov)*

Michail Gorbačov sa ujal moci ako generálny tajomník KSSZ v Sovietskom zväze v marci 1985. Postupne nastala zmena kurzu sovietskej politiky, ale aj uvoľnenie atmosféry v spoločenských vedách. Reformný kurz symbolizovaný pojmami perestrojka (prestavba) a glasnosť (otvorenosť) v prestarnutej čl. komunistickej riadiacej administratíve našiel iba formálnu podporu. Napriek tomu sa v spoločnosti, ale aj v historiografii udiali viditeľné zmeny, ktoré však zostávali na báze komunistickej ideológie. To sa týkalo aj slovenskej historiografie. Popri sebe naďalej fungovali stereotypy normalizačnej historiografie, otváranie priestoru pre návrat „stratenej generácie“ a priestor pre oživenie „hibernovanej generácie“ aj oslobodenie sa „perspektívnej“, režimom profilovanej marxistickej mládeže, ktorá mala nahradiť vylúčené, disidentované a vekom dezaktivované skupiny historikov, od projektovanej režimovej trajektórie k slobodnejšiemu pohľadu na dejiny.

Pre normalizačnú generáciu bolo hlavným cieľom naplniť víziu „syntéz“, ktoré boli vytýčené na normalizačnom zjazde SHS v roku 1975. Syntézy mali byť ukazovateľom správnej línie pre historikov a budúce generácie.

Zámer charakterizoval S. Cambel:

*„Syntetické diela nie sú teda nijakým samoúčelným cieľom historického bádania. Záplava monografií a materiálových štúdií pri nedostatku syntetických prác môže spôsobiť aj v poznaní vážne a jednostranné deformácie.... To sa vzťahuje aj na otázku miesta národných dejín a na dejiny iných národov a štátov.“*<sup>68</sup>

67 ČIERNA-LANTAYOVÁ, Mierové usporiadanie, s. 263. Neskôr uvádzala výrok J. Masaryka v zahraničnom výbore parlamentu z 19. 2. 1947, že všetky maďarské politické strany mali „*iredentistický postoj bez rozdielu politickej príslušnosti*“.

68 CAMBEL. Stav a úlohy historickej vedy na Slovensku na prahu ôsmej päťročnice. In *Historický časopis*, 1986, 34, č. 3, s. 319.

Vedúcim redaktorom VI. zväzku *Dejiny Slovenska* bol Michal Barnovský.<sup>69</sup> V syntéze sa prejavili základné slabiny normalizačnej historiografie: obmedzený výskum, nedostatočné finančné prostriedky a tlačiarenské kapacity. Syntézu charakterizoval triedny prístup a marxistická historická metóda – teda sledovanie dejín prostredníctvom a z pohľadu KSČ.

Časti o Košickom vládnom programe, o nemeckej a maďarskej menšine aj o zmene politiky v maďarskej otázke po februári 1948 pripravil M. Barnovský; hospodárske časti o pozemkovej reforme a konfiškáčnych dekrétach a nariadeniach Emil Vrablic; medzinárodnopolitické úvody pripravoval J. Čierny a záležitosti školstva a kultúry I. Kamenec.

Z Košického vládneho programu spomenula iba ťažiskové body menšinovej politiky: „*dôslednú očistu politického a verejného života a potrestanie zradcov a kolaborantov*“, „*riešenie nemeckej a maďarskej otázky*“, „*konfiškáciu pôdy nepriateľov a zradcov a dosadenie národných správ do podnikov Nemcov, Maďarov a kolaborantov*“. Voči Maďarom sa malo postupovať podobne ako voči Nemcom. Základom bolo budovanie „*národného štátu Čechov a Slovákov*“. Syntéza pripomínala, že Postupimská konferencia o maďarskej otázke nerokovala. Maďarská vláda s vysídlením Maďarov z ČSR nesúhlasila. Spomína Dohodu o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946 aj jej základný princíp, reciprocitu. Nezabúda, že mierová konferencia v Paríži v roku 1946 neakceptovala požiadavku na vysídlenie 200-tisíc Maďarov, čím zdôvodňuje vnútorné opatrenia voči Maďarom. Odsun do Čiech prezentuje ako „*nábor na pomoc pri zabezpečovaní poľnohospodárskej výroby*“. Opatrenia voči Maďarom zdôvodňuje „*objektívnou historickou situáciou, charakterom revolúcie, účasťou buržoázie na moci, ktorá z triednych dôvodov pestovala nacionalizmus i politickú situáciu v Maďarsku...*“. Zmenu politiky voči Maďarom Barnovský vysvetlil stručne: „*Po nastolení diktatúry proletariátu v Československu a Maďarsku vznikli podmienky na demokratické riešenie maďarskej otázky, ktorá sa stala predmetom septembrového zasadania ÚV KSS.*“<sup>70</sup> Postoj k povojnovým udalostiam vyriešil konštatovaním z rezolúcie decembrového ÚV KSČ roku 1963.<sup>71</sup>

Emil Vrablic sa venoval národným správam, pozemkovej reforme, znárodňovaniu a konfiškáciám majetku Nemcov, Maďarov a zradcov z triedneho hľadiska. Zdôvodňoval ich potrestaním nepriateľov a zradcov. Pri prvej etape pozemkovej reformy uvádzal, že išlo o konfiškáciu pôdy nepriateľov a zradcov, že bola založená „*výlučne na antifašistickej platforme*“ a vyplývala z národnooslobodzovacieho boja a podporu politických strán zdôvodňoval spormi vo vnútri národných

69 BARNOVSKÝ, ed. *Dejiny Slovenska VI.*

70 BARNOVSKÝ, ed. *Dejiny Slovenska VI.*, s. 227.

71 BARNOVSKÝ, ed. *Dejiny Slovenska VI.*, s. 43-66.

buržoázií. Zároveň sa sústreďoval na spory medzi KSS a nekomunistickými politickými stranami. O neplatnosti niektorých dekrétov Edvarda Beneša v tejto otázke na Slovensku sa nezmienil. Podobný triedny model sporu medzi politikou KSS a buržoáziou bol využitý aj pri „znárodňovacích“ dekrétoch prezidenta republiky (jeho meno nepoužíval). V krátkom odseku je spomenutý aj dekrét č. 108/1945 o konfiškácii „*nepriateľského majetku*“ (oficiálny názov „*konfiškácia majetku Nemcov, Maďarov...*“ autor nepoužíval), ktorý postihoval „*vojnových zločincov*“ a konfiškoval aj „*majetky osôb nemeckej a maďarskej národnosti okrem antifasistov*“.<sup>72</sup> V zozname použitej literatúry mená Lipták, Jablonický, Haraksim chýbali a nedostala sa tam ani zbierka dokumentov KSS od Marty Vartikovej.

Koncom 80. rokov začalo obdobie publikačných aktivít generácie normalizáciou pripravovaných mladých historikov, skupiny, ktorá si do normalizačných dotazníkov mohla písať, že v roku 1968 boli v školskom veku. Začala sa tiež oveľa intenzívnejšie prejavovať generácia, ktorá stihla v druhej polovici 70. a na začiatku 80. rokov naakumulovať poznatky v archívoch, študovať, stretávať sa na oficiálnych aj neoficiálnych fórach. Na pracoviskách, mimo straníckych povinných filozoficko-metodologických seminárov, sa vytvárali neformálne skupiny, ktoré organizovali svoje „akcie“ v zariadeniach nekonferenčného typu, kde boli diskusie podstatne búrlivejšie ako na pracoviskách a vedeckých konferenciách.

Koncom 70. a začiatkom 80. rokov bola viditeľná snaha normalizačných špičiek venovať sa teoreticko-metodologickým otázkam výskumu národnostných vzťahov. Otázky čl. federácie, rozvoja a zbližovania národov a národností, nacionalizmu v rozvinutej socialistickej spoločnosti spoľahlivo zabezpečovali normalizačné skupiny teoretikov národnostnej otázky na ÚML ÚV KSČ, ÚV KSS a na Vysokej škole politickej v Prahe a jej bratislavskej fakulty.<sup>73</sup> Výskum národnostných menšín však zostal mimo týchto štruktúr.

Dušan Kováč pri hodnotení slovenskej historiografie písal: „*Spomenúť treba aj témy, ktoré neboli priamo zakázané, ale ktoré boli neželané, a preto nenašli podporu v štátnych výskumných inštitúciách. K takým témam patrila napríklad aj téma národnostných menšín.*“<sup>74</sup> Realita bola taká, že HÚ SAV pod vedením S. Cambela rezignoval na menšinovú problematiku.<sup>75</sup> Uspokojil sa s tým, bude

72 BARNOVSKÝ, ed. *Dejiny Slovenska VI.*, s.79-88.

73 DEVÁTÁ et al. *Vědní koncepce KSČ a jejich instrumentalizace po roce 1948*. Praha 2010; DINUŠ. Vysoká škola politická ÚV KSČ. In *Studia Politica Slovaca*, 2008, roč. 1, č. 2, s. 14-32.

74 KOVÁČ, *O historiografii a spoločnosti*, s. 123.

75 Tento deficit menšinových tém na HÚ SAV pretrvával dlhodobo, aj po roku 1989, ba trvá až dodnes.

podporovať takýto výskum na SvÚ SAV (napr. zaradením „mladých“ adeptov do internej vedeckej ašpirantúry, s miestom pobytu v Košiciach). Nepripravenosť „mladej“ generácie na SvÚ SAV a rezignovanie normalizačnej generácie na menšinové témy suplovali pri príprave syntéz M. Barnovský a najmä publikačné výstupy D. Čiernej-Lantayovej, L. Deáka a P. Petrufa.

Postupne začali vychádzať vo *Vedeckých informáciách Spoločenskovedného ústavu SAV* prvé práce, ktoré boli výsledkom archívneho výskumu, no s obmedzeniami normalizačného režimu, triednym a straníckym prístupom.<sup>76</sup> Významnejšie už boli práce J. Bobáka k výmene obyvateľstva a činnosti Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku.<sup>77</sup> V roku 1983 vyšla práca J. Bobáka a Š. Šutaja v zborníku o národnostnej otázke a mládeži. Štúdia na základe ešte obmedzeného archívneho výskumu, v duchu preferencie komunistickej strany a jej cieľov (napr. pri pozemkovej reforme), analyzovala rozdiely v politike KSS a DS. Zdôvodnenia pri povojnových opatreniach voči maďarskej menšine nadväzovali na „zvarovskú“ interpretáciu z roku 1969 a Cambelove závery o pozemkovej reforme.<sup>78</sup> J. Zvara prispel do zborníka, ale problémové obdobie prenechal mladej generácii a venoval sa „vyriešeniu“ národnostnej otázky komunistickým režimom. K povojnovým rokom sa vrátil iba krátko:

*„To všetko bolo podmienené charakterom moci v rokoch 1945 – 1948, bojom kto z koho s benešovskou a lettrichovskou buržoáziou a pôvodným zámerom vymeniť celú maďarskú menšinu za Slovákov v Maďarsku, alebo ju prosto odsunúť do Maďarska.“*

Konštatoval, že vyriešenie národnostnej otázky v Československu „*neznamená to, že už nemáme čo riešiť*“.<sup>79</sup> V nadchádzajúcich rokoch vznikali aj ďalšie prorežimové práce o maďarskej menšine z dielne mladej generácie.<sup>80</sup>

76 BOBÁK. K otázke realizácie dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In *Vedecké informácie*, 1980, roč. 2, č. 1, s. 3-38; BOBÁK. Košický vládny program a maďarská otázka v politike KSS. In *Vedecké informácie*, 1980, roč. 2, č. 2, s. 3-24.

77 BOBÁK. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (1946 – 1948). In *Slováci v zahraničí*, 1982, roč. 8, s. 70-90; BOBÁK. Antifašistický front Slovanov v Maďarsku (1945 – 1947). In *Slováci v zahraničí*, 1984, roč. 10, s. 5-26.

78 BOBÁK a ŠUTAJ. Maďarská otázka v politike KSS a nekomunistických politických strán na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In BRIŠKÁR, ed. *Národnostná otázka a mládež v politike KSČ*. Košice 1983, s. 30-47.

79 ZVARA. Vyriešenie otázky maďarskej národnostnej menšiny v ČSSR po roku 1948. In BRIŠKÁR, ed. *Národnostná otázka a mládež v politike KSČ*. Košice 1983, s. 48-61. Práca obsahovala iba dva odkazy na zdroje: prejav J. Lenárta „na XXII slávnostiach kultúry maďarských pracujúcich v ČSSR“ a na štúdiu L. Végha o výskume maďarskej národnostnej kultúry na Slovensku.

80 ŠUTAJ. K niektorým aspektom riešenia maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1944 –

Dramatický konflikt vypukol v roku 1985 na XVIII. zasadaní Československo-maďarskej komisie historikov 30. septembra 1985 na tému *Socialistická revolúcia a výstavba socializmu v Československu a v Maďarsku 1945 – 1985*. Po vystúpeniach slovenských členov o povojnovej politike voči maďarskej národnosti na Slovensku (D. Čierna-Lantayová a J. Zvara) došlo k názorovým konfrontáciám. Záverečné vystúpenia predsedov Vladimíra Matulu a L. Tilkovzského o zhode názorov a vysvetlení nedorozumení si vypočula iba časť maďarského „publika“. Ostatní sympóziu opustili napriek tomu, že si akadémia navzájom ocenili pamätnými medailami bývalých predsedov komisie.<sup>81</sup>

Slovenský výklad obdobia po druhej svetovej vojne, tak ako bol definovaný v syntetických dielach, sa opieral o straníckosť a komunistickú politiku. Z triedneho hľadiska trval na správnosti postupu proti buržoázii, zároveň však zostal verný princípom národnej a demokratickej revolúcie, Košického vládneho programu a potrestania Nemcov, Maďarov a zradcov, vrátane využitých foriem povojnových opatrení voči maďarskej menšine. Normalizačná generácia tento problém považovala za uzavretý so zdôvodnením, že išlo o „tragickú nevyhnutnosť“.<sup>82</sup> Z archívnych výskumov bolo zrejmé, že nepublikované fakty nie sú pozitívne pre komunistickú stranu ani pre rehabilitovaných „buržoáznych nacionalistov“, ktorí sa s podporou českých komunistov zmocnili Benešovho plánu „vyčistiť“ ČSR od maďarskej menšiny. Ani druhá polovica 80. rokov však nebola zrelá na zverejnenie množstva faktov pri dodržaní zásad autocenzúry a rešpektovaní triedneho a stranického princípu.

Neexistovala slovensko-maďarská konfrontácia. Incident na komisii historikov sa nepreniesol do vedeckej kritiky v odborných časopisoch a publikáciách. Na konci 80. rokov sa aj v okruhu Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny diskutovalo o histórii maďarskej menšiny, najmä v súvislosti s memorandom k 70. výročiu vzniku ČSR, ktoré kritizovalo absenciu historického, etnografického a sociologického výskumu o maďarskej menšine a žiadalo aj vytvorenie ústavu pre národnostné menšiny.<sup>83</sup>

1948. In *Vedecké informácie*, 1985, roč. 7, č. 2, s. 5-23; ŠUTAJ. Riešenie maďarskej otázky v rokoch 1948 – 1949. In JIRÁSEK a MALÁ, eds. *Vývoj průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu*. Opava 1986. s. 337-348; TAKÁČ. K niektorým otázkam vzniku a činnosti Csemadoku v rokoch 1949 – 1960. In JIRÁSEK a MALÁ eds., *Vývoj průmyslových oblastí*, s. 365-366. Pre výskum národnostných menšín a spoluprácu historikov a sociálnych psychológov boli významné práce VÝROST a ZEĽOVÁ. *Sociálnopsychologický výskum národnostných vzťahov. Úvod do etnopsychológie*. Bratislava 1988 a zborník BAČOVÁ, ed. *Teoreticko-metodologické východiská výskumu cigánskej rodiny a cigánskych obyvateľov*. Košice 1989.

81 XVIII. zasadanie Československo-maďarskej historickej komisie. Správa V. Matulu. In *Historický časopis*, 1986, roč. 34, č. 2, s. 306.

82 MLYNÁRIK, *Diaspora*, s. 247.

83 MARUŠIAK, *Maďarská menšina v slovenskej politike*, s. 272.

Objavovali sa ďalšie materiálové štúdie. Pavol Petruf uverejnil štúdiu o mierovej konferencii v Paríži v roku 1946. Bola to prvá štúdia k tejto problematike od roku 1946.<sup>84</sup> Dagmar Čierna-Lantayová v duchu internacionalizmu interpretovala zmluvu medzi ČSR a Maďarskom z roku 1949.<sup>85</sup> Téma Maďarov na Slovensku sa v štúdiách v *Historickom časopise* neobjavovala. Menšinovej problematike a Maďarom na Slovensku sa až po roku 1989 venovali aj Gyula Popély či Katalin Vadkertyová. Dovtedy sa zaoberali „bezpečnejšími“ témami. Preto dominovali skôr medzinárodnopolitické pohľady reprezentované tvorbou L. Deáka a D. Čiernej-Lantayovej, ktorí boli dosť erudovaní na to, aby o nich vedeli písať a dosť skúsení na to, aby vedeli, ako o nich písať, aj keď miera triednej a stránickej interpretácie sa u nich líšila.

Dôsledkom „prestavby“ v SAV, ktorá bola vedením SAV charakterizovaná ako „... *revolučná obnova socialistickej spoločnosti v duchu Leninovho ideového odkazu a utvorenie objektívnych i subjektívnych predpokladov na to, aby sa dynamizmus stal normou rozvoja socializmu*“,<sup>86</sup> bolo čiastočné uvoľnenie obmedzení pre normalizáciou eliminovaných historikov. Na zjazde SHS v roku 1986 sa zúčastnili Ľ. Lipták aj Juraj Fabian, v roku 1988 už vyšli v *Historickom časopise* ich štúdie. Medzi práce, ktoré vznikli ako dôsledok politického perestrojového odmäku môžeme zaradiť aj prácu Branislava Varsika o jeho prežívaní dejín a dianí v historickej obci.<sup>87</sup>

Zmeny signalizovala štúdia M. Barnovského o 60. rokoch. Základom pre jeho hodnotenia však boli normalizačné dokumenty KSČ, najmä Poučenie z krízového vývoja..., ktoré sú, ako napísal, „*pre historika závažné a podnetné... ak však nehľadá širšie súvislosti a príčiny, prestáva byť historikom. Jeho úloha sa redukuje na komentátora stránických uznesení*“.<sup>88</sup>

#### 4 Postnormalizačný efekt v slovenskej historickej vede vo výskume maďarskej menšiny

Napriek konštatovaniu Ľ. Liptáka, že „*naša historiografia novších dejín sa neteší pevnému zdraviu a dobrej povesti*“,<sup>89</sup> sa efekt Novembra 1989 dostavil. Skupina pevných marxistov a teoretikov komunistickej menšinovej politiky sublimovala v priestore a v čase (niektorí do zabudnutia, iní do dôchodku, čakajúc na

84 PETRUF. Československo na mierovej konferencii v Paríži rok 1946. In *Historický časopis*, 1985, roč. 33, č. 1, s. 67-82.

85 ČIERNA-LANTAYOVÁ, Československo-maďarská zmluva z apríla 1949 v spojeneckom systéme socialistických krajín. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 3, s. 513-533.

86 KOVÁČ a et al., *Dejiny Slovenskej akadémie*, s. 195.

87 VARSÍK. *O čom mlčia archívy*. Bratislava 1987.

88 BARNOVSKÝ. K niektorým otázkam spoločenského vývoja Československa v šesťdesiatych rokoch. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 5, s. 718-739.

89 LIPTÁK, Poznámky o historiografii, s. 689.

lepšie časy). Vrátila sa „stratená generácia“. Niektorí sa, žiaľ, novej doby nedožili. Ako pokropená živou vodou vstala už perestrojkou nabudená „hibernovaná generácia“. Mladá „čakajúca generácia“ zažila odklätie od marxizmu-leninizmu a všetci spolu pretavili „našetrované“ a nezverejnené texty do explózie publikačných výstupov. Prerod nebol ľahký. Skupiny v komunistickom režime zjednotené marxisticko-leninskou metódou hľadali a nachádzali rôzne cesty v politike, slovensko-českých aj menšinových vzťahoch.<sup>90</sup>

Naakumulované poznatky a zdroje umožnili vo veľmi krátkom čase po páde režimu vydávať knihy s novými pohľadmi, poznatkami, dokumentmi, ktoré v predchádzajúci rokoch buď pre uzavretú ideologickú politiku vydavateľstiev, alebo aj pre autorskú autocenzúru nevyšli.<sup>91</sup> Aj keď chronologicky do obdobia normalizácie táto práca nepatrí, nie je možné nespomenúť prácu J. Purgata o výmene obyvateľstva,<sup>92</sup> ktorá vyšla v roku 2017 vďaka Úradu vlády SR, vydavateľstvu Veda a milosrdným oponentom. Aktéri nepostrehli, okrem faktických nedostatkov, že v takej podobe mala byť vydaná v (pred)normalizačných časoch, kde stavom spracovania a interpretácie dejín patrí.

Aj keď si historici dokonca aj v čase normalizácie uvedomovali, že nič nie je nemenné, nespochybniteľné a nedotknuteľné, duch Beneša neopustil slovenských historikov ani v rokoch reformných, ani v rokoch normalizácie. Na významný aspekt menšinovej politiky normalizačného obdobia upozornil na zjazde SHS v roku 1991 Richard Marsina. „*Nehumánnny postoj k národnostným menšinám, ktorý bol vedúcim motívom štátnej politiky po 2. svetovej vojne sa odrazil aj v historiografii a jeho relikty pretrvávajú až do prítomnosti.*“<sup>93</sup>

Pre slovenskú historiografiu v súvislosti s výskumom maďarskej menšiny na Slovensku v normalizačnom období bolo charakteristické: problematika národnostných menšín, vrátane problematiky maďarskej menšiny, bola na okraji záujmu. Pre režim boli ťažiskové tézy o zbližovaní národov a národností a pre

90 PARENÍČKA, *Slovensko-maďarské storočie*, s. 229.

91 O maďarskej menšine spomenieme práce: ŠUTAJ, ed. *Vývoj a postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1948*. Košice 1990; ŠUTAJ. *Reslovakizácia. Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne*. Košice 1991; ŠUTAJ. *Akcia Juh – odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech*. Praha 1993; ŠUTAJ. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku*. Bratislava 1993.

92 PURGAT. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946 – 1949 ako súčasť povojnovej obnovy demokratickej československej štátnosti*. Bratislava 2017. Jej kritika je súčasťou práce ŠUTAJ a ŠUTAJOVÁ. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (v rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)*. Košice 2022.

93 MARSINA. Slovenská historiografia 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 4-5, s. 377.

slovenskú historiografiu predovšetkým, „slovenská otázka“. Boli eliminované snahy reformátorov o inštitucionálne zapojenie predstaviteľov menšín do výskumu národnostnej problematiky. Výskum národnostnej problematiky bol koordinovaný v štátnych programoch výskumu, ktoré boli pod kontrolou straníckych pracovísk komunistickej strany.

Dejiny národnostných menšín a maďarskej menšiny neboli samostatným výskumným odborom. Autori, ktorí písali o maďarskej menšine v reformnom období vo výskume nepokračovali alebo prešli do sfér politiky a ideológie. Stredná generácia sa výskumu maďarskej menšiny nevenovala a hľadala menej komplikované témy. Najmladšia generácia začala realizovať empirický výskum, ale významnejšie práce produkovala až po roku 1989. Generačne zadefinovanú stratifikáciu slovenskej historickej obce, s ohľadom na normalizačný režim, z hľadiska slovenskej historiografie (a nielen slovenskej, ale aj komunistických a postkomunistických historiografií) považujeme za dôležitý krok k hodnoteniu skúmanej problematiky aj normalizačnej doby. Ako napísal o tomto období D. Kováč:

*„Bolo to súčasne obdobie, keď z historiografie na obdobie celých dvadsať rokov zmizla najproduktívnejšia a vo väčšine prípadov aj najkvalitnejšia časť slovenskej historickej komunity. Zvládnuť obdobie normalizácie je o to ťažšie, že tu sa už vo viacerých prípadoch spája potreba reflexie s potrebou sebareflexie a tá je vždy zložitá, ba priamo bolestná.“<sup>94</sup>*

Možno zložitejšia ako sebareflexia je reflexia „zainteresovaných“ kolegov a známych, s ktorými sa autori stretli v dobe normalizačnej aj postkomunistickej. Pre normalizačné obdobie platilo, že bez ohľadu na to, kedy ich práce vznikli, či pracovali v štátnych, vedeckých, pamäťových alebo straníckych inštitúciách, zostávali na pôde marxisticko-leninskej triednosti a komunistickej straníckosti. Líšili sa iba v miere, s ktorou používali komunistickú rétoriku.

## **O autoroch/ About the authors**

prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Katedra histórie FF UPJŠ

Moyzesova 9, 040 59 Košice

Slovenská republika

e-mail: stefan.sutaj@upjs.sk

<https://orcid.org/0000-0002-2880-0574>

---

94 KOVÁČ, *O historiografii a spoločnosti*, s.138.

doc. PhDr. Jana Šutajová, PhD.  
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach  
Katedra politológie FF UPJŠ  
Moyzesova 9, 040 59 Košice  
Slovenská republika  
e-mail: jana.sutajova@upjs.sk  
<https://orcid.org/0000-0003-4120-6024>

## Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

### Sekundárne zdroje / Secondary sources

#### Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BAČOVÁ, Viera, ed. *Teoreticko-metodologické východiská výskumu cigánskej rodiny a cigánskych obyvateľov*. Košice: SvÚ SAV, 1989.
- BÁRDI, Nándor; FEDINEC, Csilla a SZARKA, László. *Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century*. New York: Columbia University Press, 2011.
- BARNOVSKÝ, Michal, ed. *Dejiny Slovenska VI (1945 – 1960)*. Bratislava: Veda, 1988.
- CAMBEL, Samuel. *Slovenská agrárna otázka 1944 – 1948. O dvoch polohách agrárnej revolúcie na Slovensku, v českých krajinách a problém generálnej pozemkovej reformy*. Bratislava: Pravda, 1972.
- CSANDA, Sándor, ed. *V spoločnej vlasti. Štúdie o politickom živote občanov maďarskej národnosti v Československu*. Bratislava: Pravda, 1975.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *O nové Maďarsko: korene, vznik a vývoj maďarskej ľudovej demokracie 1941 – 1948*. Bratislava: Veda, 1979.
- ČIERNY, Ján. *Nová orientácia zahraničnej politiky Československa 1941 – 1948*. Bratislava: Pravda, 1979.
- DEVÁTÁ, Markéta et al. *Vědní koncepce KSČ a jejich instrumentalizace po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.
- DURAY, Miklós. *Kutyaszorító*. New York: Püski, 1983.
- GÁLOVÁ, Marcela. *Bibliografia 1975 – 1984*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1985.
- HOLOTÍK, Ľudovít, ed. *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a Maďarsku*. Bratislava: SAV, 1969.
- HUDEK Adam. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1848 – 1968*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010.
- IRMANOVÁ, Eva. *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska po roce 1989*. Ústí nad Labem: Albis internacional, 2005.
- JABLONICKÝ, Jozef. *Slovensko na prelome. Počiatky národnej a demokratickej revolúcie*. Bratislava: VPL, 1965.
- JANICS, Kálmán. *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a masodik világháború után 1945–1948*. Budapest: Pannonia, 1989.
- JANICS, Kálmán. *Roky bez domoviny. Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne 1945 – 1948*. Budapest: Püski, 1994.
- KLIMEŠ, Miloš et al. *Cesta ke květnu. 1. 2. svazek*. Praha: ČSAV, 1965.

- KMEŤ, Norbert a MARUŠIAK, Juraj, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.
- KOVÁČ, Dušan et al. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, 2014.
- KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010.
- LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: VPL, 1968.
- LONDÁK, Miroslav; SIKORA, Stanislav a LONDÁKOVÁ, Elena. *Od predjaria k normalizácii : Slovensko v Československu na rozhraní 60. a 70. rokov 20. storočia*. Bratislava: Veda, 2016.
- LONDÁK, Miroslav; SIKORA, Stanislav a LONDÁKOVÁ, Elena. *Predjario: politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava: Veda, 2002.
- LOVAŠ, Ladislav a VÝROST, Jozef, eds. *Stratégie správania v náročných životných situáciách*. Košice: SvÚ SAV, 1997.
- MLYNÁRIK, Ján. *Diaspora historiografie. Štúdie, články a dokumenty k dejinám československej historiografie v rokoch 1969 – 1989*. Praha: Ipeľ, 1998.
- PARENIČKA, Pavol. *Slovensko-maďarské storočie 1918/1920 – 2018/2020 v historických, historiografických, biografických a bibliografických poznámkach*. Martin: Matica slovenská, 2021.
- PETRAŠ, René. *Menšiny v komunistickom Československu: Právni a faktické postavení národnostných menšín v českých zemích v letech 1948–1970*. Praha: VIP- Eurolex Bohemia, 2007.
- PLEVZA, Viliam. *Trvalé hodnoty. II. zväzok*. Bratislava: Pravda, 1976.
- POTEMRA, Michal. *Otázky socialistických národov a národností*. (Rešerš). Košice: ŠVK, 1977.
- PREČAN, Vilém, ed. *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava: VPL, 1965.
- PURGAT, Juraj. *Od Trianonu po Košice. K maďarskej otázke v Československu*. Bratislava: Epona, 1970.
- PURGAT, Juraj. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946 – 1949 ako súčasť povojnovej obnovy demokratickej československej štátnosti*. Bratislava: Veda, 2017.
- RÁKOŠ, Elo a RUDOHRADESKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1973.
- RAŠLA, Anton. *Ludové súdy v Československu po 2. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1969.
- SEEWANN, Gerhard a DIPPOLT, Péter. *Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas. Band 1-2*. München: R. Oldenburg Verlag, 1997.
- ŠUTAJ, Štefan, ed. *Vývoj a postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1948*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1990.
- ŠUTAJ, Štefan. *Reslovakizácia. Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1991.
- ŠUTAJ, Štefan. *Akcija Juh – odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech*. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Svazek 8, 1993.
- ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1993.
- ŠUTAJ, Štefan a ŠUTAJOVÁ, Jana. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (v rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)*. Košice: Šafárikpress, 2022.
- ŠUTAJOVÁ, Jana. *Zákon o národnostiach a Rada vlády Slovenskej socialistickej republiky pre národnosti (predstavy a realita)*. Košice: UPJŠ, 2019.
- TILKOVŠZKY, Loránt. *Južné Slovensko v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1972.
- VARSÍK, Branislav. *O čom mlčia archívy*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987.

- VARTÍKOVÁ, Marta. *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*. Bratislava: Pravda, 1971.
- VÉGH, László. *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyv-gyűjtemények bibliográfiája (1918–2000). 1-2 kötet*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2000.
- VIETOR, Martin. *Dejiny okupácie južného Slovenska 1938 – 1945*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968.
- VÝROST, Jozef a ZEEOVÁ, Alena. *Sociálnopsychologický výskum národnostných vzťahov. Úvod do etnopsychológie*. Bratislava: Pravda, 1988.
- ZVARA, Juraj. *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava: VPL, 1965.
- ZVARA, Juraj. *K niektorým otázkam života našich občanov maďarskej národnosti*. Bratislava: Slovenský výbor pre šírenie vedeckých a politických poznatkov – Osvetový ústav, 1965.
- ZVARA, Juraj. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Epoque, 1969.
- ZVARA, Juraj. *Riadenie národnostných vzťahov a boj proti nacionalizmu v ČSSR*. Bratislava: VŠP ÚV KSČ, 1975.

## Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

### Štúdie v zborníkoch

- BOBÁK, Ján a ŠUTAJ, Štefan. Maďarská otázka v politike KSS a nekomunistických politických strán na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In BRIŠKÁR, Juraj, ed. *Národnostná otázka a mládež v politike KSČ*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1983, s. 30-47.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Národnostná politika na slobodnom území Slovenska (august 1944 – marec 1945). In *25 rokov Československo-maďarskej historickej komisie*. Bratislava: Veda, 1985, s. 47-62.
- JABLONICKÝ, Jozef. Historiografia za normalizácie (1969 – 1989). In KMEŤ, Norbert a MARUŠIAK, Juraj, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 148-151.
- JAMÁRIK Milan. K problematike výmeny obyvateľstva. In *Južné Slovensko. O historickom a spoločensko-ekonomickom vývoji oblasti*. Nitra: ÚML pri Vysokéj škole poľnohospodárskej v Nitre, 1971, s. 77-86.
- KOPSOVÁ, Raisa. Strach z normalizácie a normalizácia strachu. In KMEŤ, Norbert a MARUŠIAK, Juraj, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 68-76.
- MARUŠIAK, Juraj. Maďarská menšina v slovenskej politike v rokoch normalizácie. In KMEŤ, Norbert a MARUŠIAK, Juraj, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 222-279.
- MARUŠIAK, Juraj. Režim normalizácie (1969 – 1989) a jeho charakteristiky v kontexte „kauzy“ Jablonický. In KMEŤ, Norbert a SYRNÝ, Marek a kol. *Odvaľujem balvan. Pocta poctivému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava: Veda, 2013, s. 347-364.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela. Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied od normalizácie po nežnú revolúciu (1969–1989). In KILIÁNOVÁ, Gabriela a ZAJONC, Juraj. *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava: Veda, 2016, s. 92-97.
- KOVAČ, Andrej. Niektoré revizionistické dezinterpretácie československých dejín po februári 1948. In BAJCURA, Ivan, ed. *Február 1948 a dnešok*. Prešov: ÚML UPJŠ, 1973, s. 133-142.

- MERVART, Jan. Stranická teorie tzv. národnostní otázky a čechoslovakismus. In HUDEK, Adam; KOPEČEK, Michal a MERVART, Jan, eds. *Čechoslovakismus*. Praha: NLN; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, s. 336-358.
- PURGAT, Juraj. Niektoré otázky maďarskej menšiny v Československu In *Východné Slovensko pred Februárom*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 79-126.
- PURGAT, Juraj. VIII. Kapitola Košického vládneho programu a problémy s jej realizáciou v lete 1945. In *Prvé kroky po oslobodení*. Bratislava: Epona, 1970.
- SIKORA, Stanislav. K téze o rozvoji a zblížení národov a národností a jej aplikácii v politike KSČ v 60. rokoch. In PÁSTOR, Zoltán a ŠTEFANSKÝ, Michal. *Pokus o reformu v roku 1968*. Banská Bystrica: Trian, s.r.o., 1998, s. 66-74.
- ŠUTAJ, Štefan. Michal Markuš – životné osudy a stratégie vedca v druhej polovici 20. storočia. In FEDORČÁK, Peter a FOGELOVÁ, Patrícia, eds. *Cassovia docta. Osobnosti školstva a vedy*. Košice: Šafárikpress, 2018, s. 168-190.
- ŠUTAJ, Štefan. Národnostné práva na prelome 60. – 70. rokov 20. storočia. Príklad maďarskej menšiny. In TÍŽIK, Miroslav a KMEŤ, Norbert, eds. *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu roku 1968*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2016, s. 109-151.
- ŠUTAJ, Štefan. Riešenie maďarskej otázky v rokoch 1948 – 1949. In JIRÁSEK, Zdeněk a MALÁ, Eva, eds. *Vývoj průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu*. Opava: Slezský ústav ČSAV v Opavě, 1986, s. 337-348.
- ŠUTAJ, Štefan. Slovenskí Maďari a rok 1968. In LONDÁK, Miroslav a SIKORA Stanislav. *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava: Veda, 2009, s. 194-209.
- TAKÁČ, Artúr. K niektorým otázkam vzniku a činnosti Csemadoku v rokoch 1949 – 1960. In JIRÁSEK, Zdeněk a MALÁ, Eva, eds. *Vývoj průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu*. Opava: Slezský ústav ČSAV v Opavě, 1986, s. 365-366.
- ZVARA, Juraj. Vyriešenie otázky maďarskej národnostnej menšiny v ČSSR po roku 1948. In BRIŠKÁR, Juraj, ed. *Národnostná otázka a mládež v politike KSČ*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1983, s. 48-61.
- ZVARA, Juraj. Zdroje a prejavy nacionalizmu a nacionálnych prežitkov v ČSSR. In ŠKODÁČEK, Ján, ed. *Ideologický boj a nacionalizmus*. Bratislava: Pravda, 1976, s. 17-46.

### Štúdie v časopisoch / Articles in Journals

- BARNOVSKÝ, Michal. K niektorým otázkam spoločenského vývoja Československa v šesťdesiatych rokoch. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 5, s. 718-739.
- BOBÁK, Ján. Antifašistický front Slovanov v Maďarsku (1945 – 1947). In *Slováci v zahraničí*, 1984, roč. 10, s. 5-26.
- BOBÁK, Ján. K otázke realizácie dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In *Vedecké informácie*, 1980, roč. 2, č. 1, s. 3-38.
- BOBÁK, Ján. Košický vládny program a maďarská otázka v politike KSS. In *Vedecké informácie*, 1980, roč. 2, č. 2, s. 3-24.
- BOBÁK, Ján. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (1946 – 1948). In *Slováci v zahraničí*, 1982, roč. 8, s. 70-90.
- CAMBEL, Samuel. Stav a úlohy historickej vedy na Slovensku na prahu ôsmej päťročnice. In *Historický časopis*, 1986, roč. 34, č. 3, s. 313-325.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Mierové usporiadanie v Európe a československo-maďarské vzťahy v rokoch 1945-1948. In *Historický časopis*, 1984, roč. 32, č. 2, s. 251-270.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Československo-maďarská zmluva z apríla 1949 v spojeneckom systéme socialistických krajín. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 3, s. 513-533.

- ČIERNY, Ján. Prvky novej zahraničnej politiky Československa v predfebruárovom období. In *Československý časopis historický*, 1978, roč. 26, č. 1, s. 1-25.
- DINUŠ, Peter. Vysoká škola politická ÚV KSČ. In *Studia Politica Slovaca*, 2008, roč. 1, č. 2, s. 14-32.
- HOLOTÍK, Ľudovít. Recenzia na prácu Juraja Purgata Od Trianonu po Košice. Maďarská otázka v Československu. In *Historický časopis*, 1971, roč. 19, č. 3, s. 427-430.
- JABLONICKÝ, Jozef. S amicenkom v Mníchove. In *Slovenské rozhlady*, 1995, roč. 2, č. 4, s. 19-32.
- KISS, Jozef. Maďarská menšina v reformnom hnutí (1964 – 1967). In *Česko-Slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 95-102.
- KISS, Jozef. Postavenie maďarskej menšiny v kontexte česko-slovenských vzťahov. In *Česko-Slovenská historická ročenka 2002*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 57-74.
- KOPSOVÁ, Raisa. Slovenský intelektuálny disent. In *Slovenské rozhlady*, 1995, roč. 2, č. 4, s. 41-67.
- KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, 2004, č. 2, s. 233-237.
- KOVÁČ, Dušan. Slovenská historiografia po roku 1989 v medzinárodnom kontexte: teoreticko-metodologické aspekty. In *Historický časopis*, 2025, roč. 73, č. 1, s. 3-23. DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2025.73.1.1>
- LIPTÁK, Ľubomír. Poznámky o historiografii novších dejín. In *Historický časopis*, 1990, roč. 38, č. 5, s. 689-692.
- LIPTÁK, Ľubomír. Slovo k slovenskej historiografii. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 375-377.
- MARSINA, Richard. Slovenská historiografia 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 4-5, s. 377.
- NOVOSÁD, František. „Na úvod...“ In *Kritika a kontext V*, 2000, č. 1, s. 30.
- PETRUF Pavol. Československo na mierovej konferencii v Paríži rok 1946. In *Historický časopis*, 1985, roč. 33, č. 1, s. 67-82.
- RYCHLÍK, Jan. Maďarský faktor v česko-slovenských vzťahoch 1948–1992. In *Česko-Slovenská historická ročenka 2002*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 75-82.
- ŠUTAJ, Štefan. K niektorým aspektom riešenia maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1944 – 1948. In *Vedecké informácie*, 1985, roč. 7, č. 2, s. 5-23.
- ŠUTAJ, Štefan a ŠUTAJOVÁ Jana. Nové typov prameňov vo výskume súčasných dejín (sociálno-historická metóda vo výskume etnicity). In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 2, s. 193-222. DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.2.1>
- ZVARA, Juraj. K problematike postavenia maďarskej národnostnej skupiny v ČSR v období boja za upevnenie ľudovej demokracie a rozšírenie moci robotníckej triedy (1945 – 1948). In *Historický časopis*, 1964, roč. 12, č. 1, s. 28-49.